

QUESTIONS ON FUTURE CONTINGENTS

BY MICHAEL OF MASSA, OESA*

Medieval intellectual historians have not devoted much attention to the Augustinian Michael of Massa (†1337),¹ partly because it is believed that he was ignored even in his own order, and partly because he was active in what has been a historiographically neglected period at the University of Paris. As a result we are unsure about certain basic facts about his life and works. The texts edited and presented below help indicate, however, that Massa, far from being ignored in his order, was an interesting figure who had an important impact on his younger Augustinian confrère, Gregory of Rimini, one of the most important theologians of the late Middle Ages. In addition, in the context of future contingents at least, Massa underscores the severity of the threat of Peter Auriol and of the importance of the response to that threat of Auriol's fellow Franciscan Francis of Marchia.

Auriol, lecturing on the *Sentences* at Paris 1316-1318, maintained that God, in His eternity, cannot have any temporal relation with events in time, not even a relation of simultaneity or presentness, as Thomas Aquinas had claimed. Instead, God is 'indistant' from the 'actualities' of all events, and does not precede events in a way that would determine them beforehand. Attacking John Duns Scotus, Auriol asserted that nothing at all precedes the future that would determine that future, especially not a

* I thank William J. Courtenay for a copy of his recent article on Massa cited in note 1. The University of Cyprus funded a research trip to Italy and the purchase of microfilms.

¹ Recent exceptions include K.H. Tachau, *Vision and Certitude in the Age of Ockham. Optics, Epistemology and the Foundations of Semantics 1250-1345* (Leiden 1988), pp. 318-333; W. Baier, "Michael von Massa OESA (†1337) - Autor einer Vita Christi. Kritik der Diskussion über ihre Zuordnung zur Vita Christi des Kartäuser Ludolf von Sachsen (†1378)," in *Traditio Augustiniana. Studien über Augustinus und seine Rezeption. Festgabe für Willigis Eckermann OSA zum 60. Geburtstag* (Cassiciacum 46) (Würzburg 1994), pp. 495-524; W.J. Courtenay, "The *Quaestiones in Sententias* of Michael of Massa, OESA: A Redating," *Augustiniana* 45 (1995), pp. 191-207; idem, "Conrad of Megenberg: The Parisian Years," *Vivarium* 35,1 (1997), pp. 102-124; R.L. Friedman, "In Principio Erat Verbum: The Incorporation of Philosophical Psychology into Trinitarian Theology, 1250-1325" (Unpublished Ph.D. Dissertation, University of Iowa 1997), pp. 347-349.

predetermination of the divine will, otherwise human free will would have to be abandoned. Since even truth or falsity in propositions about future contingents would predetermine the future, Auriol supported Aristotle in denying such truth values. Instead, future contingent propositions are neither true nor false, but neutral.²

Reading the *Sentences* at Paris in 1319-1320, soon after Auriol, Marchia set about to show, on the one hand, how categorical propositions about the future, like all categoricals, must be either true or false, and on the other, that there is a sort of determination *de inesse* in contingent causes with respect to the future. This determination *de inesse* is what allows for divine foreknowledge and for our actions in general. For Marchia, however, there remains an indetermination *de possibili* in those causes, which preserves the *possibility* that things will occur otherwise, even though they will not in fact do so. This indetermination *de possibili* leaves room for contingency.³

Michael of Massa adopted the main elements of Marchia's position *en masse*. He did, however, develop Marchia's ideas much further. Part of the reason for this is that Massa used Auriol's lengthy and detailed *Scriptum* version of his *Sentences* commentary written before 1316 (cf. e.g. the reference in d. 35, l. 39 below), whereas Marchia appears to have relied on shorter Parisian *reportationes* of Auriol's commentary, from his later Parisian lectures. Massa appears to be one of the first in this context to use the *Scriptum*, which was to be the most popular redaction in the late Middle Ages.

The doctrinal content of Massa's questions on future contingents will be discussed elsewhere.⁴ Here I want to focus on what the questions tell us about Massa's position in the intellectual history of the first half of the fourteenth century. Damasus Trapp, who did much of the basic groundwork on Massa,⁵ determined that Massa authored commentaries on

² For Auriol's theory and texts, see C. Schabel, "Peter Aureol on Divine Foreknowledge and Future Contingents: *Scriptum in Primum Librum Sententiarum*, distinctions 38-39," *CIMAGL* 65 (1995), pp. 63-212.

³ On Marchia's position and a critical edition of a fundamental text, see C. Schabel, "Il determinismo di Francesco di Marchia, OFM," *Picenum Seraphicum* 1 (1998), forthcoming.

⁴ This text and others I am publishing are in support of a book on Peter Auriol and Future Contingents at Paris, but see my "The Quarrel with Aureol: Peter Aureol's Role in the Late-Medieval Debate over Divine Foreknowledge and Future Contingents, 1315-1475" (Unpublished Ph.D. Dissertation, University of Iowa 1994), pp. 231-239.

⁵ Cf. D. Trapp, "Augustinian Theology in the 14th Century. Notes on Editions, Marginalia, and Book-Lore," *Augustiniana* 6 (1956), pp. 146-274 (on Massa pp. 163-175); and idem, "Notes on Some Manuscripts of the Augustinian Michael de Massa (†1337),"

books one and two of the *Sentences*, stemming from lectures at Paris given around 1325-1326. Primarily on the basis of marginal citations, Trapp assembled a somewhat tenuous description of Massa's career. Trapp first determined Massa's main allies and opponents, concluding that Massa opposed his "ultra-Aegidianism" to his contemporary and compatriot Gerard of Siena's Aegidianism, and that he constantly criticized Gerard's misunderstanding of Auriol. Because of this opposition, however, Massa lost the battle for patronage, dying in 1337 without having become master. Thomas of Strasbourg, who lectured in 1336, "ostracized the name of Michael," who therefore did not benefit from Thomas's great popularity later.

Some of the difficulty with this scenario lies with methodology. An overly exclusive reliance on marginalia is bound to lead to misinterpretations. Thus while it is correct, for example, that Massa concerns himself with Auriol very extensively, as in the questions below, nevertheless Trapp was unaware of Massa's heavy reliance on Francis of Marchia in this context. Trapp in fact found only one possible citation of Marchia in Massa's entire commentary on book one. The reason for the lack of citations is simply that scholastics were reluctant to cite recent figures with whom they agreed.

Perhaps, then, Massa was neither ignored nor ostracized in his own order. In the context of future contingents Gregory of Rimini, lecturing in 1343-1344, shows almost undeniable indications that he knew and used Massa's commentary. For example, Rimini follows Marchia's scheme of distinguishing between a determination *de inesse* and a determination *de possibili*.⁶ This could have come from a direct knowledge of Marchia, of course, but Rimini cites neither Marchia nor Massa in this context. More telling, however, is the fact that Massa, in departing from Marchia, focusses on the very lines of Auriol's text at which Rimini in turn aims his attacks later.⁷ Rimini's general discussion in his large distinction 38, question one, is closer to Massa's than to any of the more than fifteen other treatments of the problem that I have inspected from the period at Paris between Auriol and Rimini. One can point to many parallel passages, and an overall concern about the definition of contingency as evidence. Thus we appear to have a steady development of ideas from Marchia to Massa and to Rimini, and yet Rimini cites Massa only two times in the

Augustinianum 5 (1965), pp. 58-133.

⁶ Cf. Gregory of Rimini, *Lectura super primum et secundum Sententiarum*, I, d. 38, q. 1, a. 3 (vol. 3, ed. D. Trapp and V. Marcolino [Berlin 1979], p. 276.29-38, and p. 270.28-34).

⁷ I.e., Auriol's two propositions treated in d. 35, ll. 117-178, below. Cf. Rimini, *Lectura cit.*, I, d. 38, q. 1, a. 1 (ed. cit., p. 239).

entire commentary on books one and two.

Trapp himself found that Alphonsus Vargas of Toledo, OESA, actually cited Massa fifteen times in the mid-1340's, so even using explicit citations Massa was hardly 'ignored'.⁸ In any case, although there is one marginal reference to Giles of Rome in these questions (d. 35, l. 802), ultra-Aegidianism appears absent. Absent here also are mentions of Gerard of Siena, who actually understood Auriol's position on foreknowledge correctly.⁹

Perhaps a primary motivation for Trapp's scenario, i.e. Thomas of Strasbourg's ignorance of Massa, can be explained away by recent attempts to redate the period. First, Zenon Kaluza has shown that Strasbourg probably read the *Sentences* in 1334-35, earlier than was previously thought.¹⁰ Second, William Courtenay, while now "almost certain" of Massa's authorship of the commentaries on both books, nevertheless places Massa's lectures around 1330.¹¹ Courtenay's reasoning is as complicated as Trapp's, and necessarily so in light of the paucity of evidence. His main problem with the 1325-1326 date for Massa's lectures is that if Massa refers in book two to the physical theories of the *Occamistae* already in 1326, it seems odd that other such references are absent from Paris until the late-1330's.¹² Courtenay goes about redating Massa by showing how

⁸ For the citations of Massa, see Trapp, "Augustinian Theology" cit., pp. 208 and 221. See also Courtenay, "The *Quaestiones in Sententias* of Michael of Massa" cit., p. 191, n. 3.

⁹ Cf. Schabel, "The Quarrel with Aureol" cit., pp. 226-231, on Gerard's treatment of Auriol.

¹⁰ Cf. Z. Kaluza, "*Serbi un sasso il nome*: une inscription de San Gimignano et la rencontre entre Bernard d'Arezzo et Nicolas d'Autrecourt," *Historia Philosophiae Medii Aevi* 1 (1991), pp. 437-466.

¹¹ Cf. W.J. Courtenay, "The *Quaestiones in Sententias* of Michael of Massa" cit. Tachau, *Vision and Certitude* cit., p. 318, n. 10, is hesitant about attributing to Massa the commentary on book two found in Vat. lat. 1087.

¹² Courtenay, before redating Massa's works, had also linked Massa's and Walter Burley's names with the introduction of Ockham's generally non-theological works into Paris. It is interesting to note that in marginalia in the same hand of the text's, the Collegio di Spagna ms. has (f. 87va, cf. d. 35, l. 125): "In ista questione vide in *Loyca* Ockam in *Libro Topicorum*, capitulo 13, et in *Loyca* Gualterii, parte prima, tertie partis, secundi tractatus." See e.g. W.J. Courtenay, "The Reception of Ockham's Thought at the University of Paris," in Z. Kaluza and P. Vignaux, eds., *Logique, ontologie, théologie au XIVe siècle: preuve et raisons à l'Université de Paris* (Paris 1984) (pp. 43-64), p. 44-45. Massa makes occasional use of the pronoun *tu* with respect to his opponent in these questions, and therefore the difference between these questions and certain "additional" questions in book two, where *tu* is also used often, is not so pronounced as Courtenay supposes in W. J. Courtenay, "Conrad of Megenberg" cit., p. 117 (I think this supports Courtenay's conclusions, however).

tenuous our chronology of a quodlibetal question of James of Pamiers is, and how uncertain we are of the identity of the Augustinian prior general that Massa cites in book one. Thus Courtenay broadens the possible dates of Massa's lectures to between 1325 and Massa's death in May 1337.

Courtenay then brings up another piece of evidence that would seem to support an *early* date for Massa's lectures: While in Bologna, Collegio di Spagna ms. 40 (book one) and in Vatican, Vat. lat. 1087. (book two) most references to Aquinas are to "Sanctus Thomas," in the Bologna, Universitaria 2214 (book one), in the same hand as the Vatican manuscript, it is always "frater Thomas." This suggested to Courtenay that the version in the Universitaria manuscript was composed before Aquinas's canonization in July 1323, whereas the others were changed or the result of a later redaction. In support of the latter possibility, Courtenay points to passages in the Collegio di Spagna manuscript not found in the Universitaria witness.

In order to accommodate his theory about the Ockhamist reference, Courtenay presents the scenario that the Universitaria manuscript contains a pre-Parisian version from about 1324, whereas the other manuscripts contain the later Paris redaction, perhaps from about 1332, but not necessarily that early. Finally, Vat. lat. 1087 was probably modified between about 1333 and Massa's death in 1337. Courtenay's argument for the possibility for the later dates is based on a careful consideration of the Parisian statutes and the practices of the Augustinians, and I will not describe it here because I am in agreement on this point.

I want to explore the possibility that even the Universitaria manuscript's version is in fact not from such an early date. Courtenay reasons that the Universitaria version must have been written early, *before* the summer of 1323, because of Aquinas's canonization, but at the same time Courtenay recognizes that Massa lectured *after* Gerard of Siena, whom Courtenay himself dates to approximately 1322-1323, i.e. the same year. Moreover, there are frequent marginal references to Gerard's commentary even in the Universitaria manuscript. Therefore one of our two pieces of evidence must be ignored, because they conflict: Massa's

It is intriguing that both surviving manuscripts that contain the material edited here are in Bologna, where Rimini lectured in the 1330's after initial studies in Paris. Could Rimini have brought to or seen one of the manuscripts in Bologna? Could the marginal references to the logical works of Ockham and Burley be somehow linked to Rimini at Bologna? Does this suggest that Ockham's *Summa Logicae* was already available in Bologna in the 1330's? On these questions generally, see W.J. Courtenay, "The Early Stages in the Introduction of Oxford Logic into Italy," in A. Maierù, ed., *English Logic in Italy in the 14th and 15th Centuries* (Naples 1982), pp. 13-32.

Universitaria version was not written both before and after the summer of 1323.

We could place Gerard's lectures earlier, say 1321-1322, or we might say that Massa himself had access to an earlier version of Gerard's *Sentences* commentary. It would be easier, however, to disregard the evidence of the brother Thomas/saint Thomas distinction. Thomas Aquinas's canonization came at a controversial time, and I am inclined to think that outside the Dominican Order references to Aquinas did not require the adjective 'sanctus'. This is especially true with Franciscans, but may also have been the case with Augustinians. There is, in fact, a parallel example with Peter of Navarre, OFM. According to P. Azcona, who edited Navarre's *Scriptum* on book I, Navarre authored the *Scriptum* between 1320 (since he refers to Auriol as "doctor," Auriol obtained the title on 14 July 1318, and Azcona leaves two years for the composition of the work) and Aquinas's canonization, since Navarre contrasts the opinion of the *doctor communis* with that of the saints.¹³ Other evidence, however, indicates that Navarre wrote the work *after* 1323, since he cites the *Sentences* commentary of Aufredo Gonteri Brito, who lectured at the Franciscan's Barcelona convent in 1322-1323, and again at Paris in 1325-1326. Giving even only one year for the composition of Navarre's *Scriptum*, we still have 1324.¹⁴

It may simply be that the scribe of Universitaria's exemplar used 'frater Thomas', while that of the exemplar of Vat. lat. 1087 had 'sanctus Thomas'. More probably, it could be that there was a first version of book one with 'frater Thomas' that was revised, so that the revision has 'sanctus Thomas'. This would explain the existence of additional passages in the Collegio di Spagna manuscript, but it would not necessarily give us a definite date for the first version. In the rather long section edited below, however, both manuscripts contain the *same* text, except that Universitaria has several more major omissions *per homoioteleuton*. In fact, where Collegio di Spagna appears to 'revise', it actually abbreviates, eliminating

¹³ Cf. Azcona's introduction to idem, ed., *Petri de Atarrabia sive de Navarra, OFM, In primum Sententiarum Scriptum*, vol. I (Madrid 1974), pp. 27*-28*.

¹⁴ Cf. S. Dumont, "The Univocity of the Concept of Being in the Fourteenth Century: II. The *De ente* of Peter Thomae," *Mediaeval Studies* 50 (1988), p. 194, n. 34. Dumont is careful to note that Navarre is not citing Harclay, whose *Sentences* commentary Gonteri absorbed into his own. Parenthetically, I would have been inclined to date Navarre much *earlier* on the basis of his ignorance, on major issues, of Auriol, to whom he refers very seldom. Dumont uses this same criterion, in the context of univocity, to date others to before or with Auriol. Cf. e.g. Dumont, "The Scotist of Vat. lat. 869," *Archivum franciscanum historicum* 81 (1988), pp. 272-273.

unnecessary short clauses, such as "*patet per primum principium*" (see below). Much more important is the fact that both manuscripts end almost in mid-sentence, after promising three more questions in distinction 38. If Massa revised his commentary several years after its first composition, certainly he would have at least completed what he had promised. Of course, there is always the possibility that some parts were revised and others were not, but the point is that we are still far from clear about this.

Given Thomas of Strasbourg's apparent silence with respect to Massa, which is odd to say the least, it seems either that all versions date from the early to mid-1330's, or that the version contained in the Universitaria manuscript was not in circulation. A careful study of both Massa and Strasbourg is needed to establish whether in fact Strasbourg is ignorant of Massa or simply refuses to cite him explicitly, but even if Strasbourg is ignorant of Massa, it could simply be a problem of relative dating.

More evidence for Courtenay's redating is the topicality of Massa's discussion of the very existence of contingency in the world, i.e. distinction 36, question one. In the early 1330's many critics interpreted Pope John XXII's stance on the issue to be fatalistic, and thus the problem came to the fore.¹⁵ It had already become a commonplace at Paris by the 1320's to include a section refuting fatalism, but at the same time showing that the existence of contingency was a *per se notum*, that is, not something provable but rather plainly obvious. These discussions usually ended with Avicenna's exhortation that those who deny contingency and hold instead that all things happen of necessity should be beaten until they admit, by their pleading, that the one who tortures has the free will to desist. Massa's discussion follows along these lines, but he is unusual in the lengths to which he goes. Massa appears to be talking about a real *adversarius* who defends fatalism, and real opponents who attempt anew to refute necessity with logical arguments. Perhaps the controversy surrounding John XXII is the explanation for Massa's more extensive discussion here.

Only a study of more texts will shed further light on this historiographically dark figure, who flourished in a historiographically dim period. It must be stressed, however, that Massa's modern reputation as an insignificant figure is undeserved.

Massa's commentary on book one, called a *Scriptum* in the *explicit* of the Universitaria manuscript, survives in only two "complete"

¹⁵ On this issue, see W.J. Courtenay, *Capacity and Volition. A History of the Distinction of Absolute and Ordained Power* (Bergamo 1990), pp. 147-161.

manuscripts, one manuscript containing the first eight distinctions (Naples, Biblioteca nazionale VII C 1), and four manuscripts containing two abbreviations, the one preserved in Florence, Biblioteca nazionale centrale, C.8 794 (conv. soppr.) (F), and Oxford, Bodleian Library, canon. misc. 276 (O).¹⁶ I say "complete" in quotation marks because, as stated above, both Universitaria 2214 (U) and Collegio di Spagna (S) break off almost in mid-sentence in distinction 38, at the beginning of question two, although four questions had been promised (cf. d. 38, ll. 3-11).¹⁷ In addition, S is physically missing about 60% of the text. As Trapp remarks in his question list from and description of U and S, between 68v and 69r S is missing the material found in U on ff. 73r-204v.¹⁸ This S is very unfortunate, because as the edition below shows, S is by far the superior manuscript, although U is the more attractive one.

THE EDITION

The edition has been prepared from transcriptions of S and U made as carefully as possible *in situ*, and checked against a microfilm copy of U and poor reproductions of parts only of S. The edition includes distinctions 35, 36, and 38, which ends book one. Distinction 37, although interesting, does not deal directly with future contingents and is here omitted.

S = Bologna, Collegio di Spagna, codex 40: Parchment, measuring 365 x 265 mm (text 285 x 185 mm), with i+93 numbered folia in two columns, 79 lines per column.¹⁹

U = Bologna, Biblioteca Universitaria 2214 (catalogue number 1084): Parchment, 14th century, measuring 412 x 265 mm, with 234 numbered

¹⁶ Cf. F. Stegmüller, *Repertorium Commentariorum in Sententias Petri Lombardi* (Würzburg 1947), p. 266. Stegmüller mistakenly lists the Florence ms. among those of the "complete" text, but it is in fact an abbreviation (see below). The second abbreviation, surviving in two mss., I have not inspected.

¹⁷ If this reflects Massa's actual termination point in his lectures, it might imply that he read first on book two, if the commentary in Vat. lat. 1087 is his.

¹⁸ For a question list, notes on marginalia, and a general description of Massa's commentary, see D. Trapp, "Notes on Some Manuscripts" cit. Trapp's list of marginalia is not exhaustive, nor always entirely accurate, however.

¹⁹ Cf. also D. Maffei et al., *I codici del Collegio di Spagna di Bologna* (Milano 1992), p. 52. Unfortunately this manuscript is relatively inaccessible, and duplication services do not exist, except for expensive photographs. I thank the very courteous librarian, Beatriz Villagrasa, and her husband for their help with the manuscript.

folia in two columns,²⁰ and I count 74 lines per column. The manuscript has illustrated initials throughout, in gold, blue, red, pink, and green.

In general I have followed S. U has many large omissions, mostly *per homoioteleuton* (29 of three words or more, for 275 words) whereas S has relatively few (8 for 99 words), and those are confined to ll. 73-381 of d. 35, except for one large omission near the end of the manuscript, at d. 38, ll. 104-105. S does have 13 omissions not *per homoioteleuton*, mostly of three or four words, but often it is the case that these words are in apposition and repeat unnecessarily information just given. In three of the 13 occasions S omits "*patet per primum principium*," and four times "*quam elicio ex dictis*." Apparently the scribe of S abbreviated slightly, and the best examples of abbreviation occur in d. 35, ll. 627-628, and d. 36, l. 63 and ll. 300-301.

NOTES ON THE ABBREVIATION IN F AND O

I was able to examine F *in situ*, and check it against a microfilm. I have access to a microfilm of O. The abbreviation ends at a blend of distinctions 37 and 38, so that it reinforces the fact that book one was never completed. According to O, an Andrew of Milan, OESA, did the abbreviation, while F was copied (*scriptus*) in 1467 by Thaddeus of Prato. The abbreviation contains material omitted *per homoioteleuton* in both S and U, and so does not stem from either. Marginalia found in S, however, are incorporated into the text in the abbreviation, such as a reference to Peter Auriol. The abbreviation uses different examples and wording from the *Scriptum*, so it is not merely the product of abridgment. It is interesting to note that Massa is referred to as "the Distinguished Doctor" and "the Doctor Acutissimus," which would belie his supposed poor reputation, as the does the very existence of two fifteenth-century (?) abbreviations.

F = Florence, Biblioteca nazionale centrale, C.8 794 (conv. soppr.): Parchment, i+104 numbered folia, the text ending on 101va, with a question list on 102ra-103rb. Measures 234 x 165 mm (text 167 x 109 mm), in two columns of 50 lines each. Bound in quires of 10 folia each (5 bifolia): 1-10, 11-20, 21-30, 31-40, 41-50, 51-60, 61-70, 71-80, 81-90, 91-

²⁰ Cf. L. Frati, *Indice dei Codici Latini Conservati nella R. Biblioteca Universitaria di Bologna* (Firenze 1909), p. 437. I thank the library for access to the manuscript, which had been circulating in a rather blurry microfilm. It is now possible to obtain an entirely new and clear film, however.

100, 101-104. On iv: "Liber Guilielmi Berhii, Generalis Augustinensium." On 1r: "Primus Sententiarum Michaelis de Massa Abreviatus," not in the text's hand. At the beginning of the prologue on 1r and of distinction one on 31r there are decorated and foliated initials in gold, blue, green, and pink. Paragraph markers in the text alternate between blue and red. On 30vb: "Explicit prologus Doctoris Insignis Michaelis de Massa scriptus per fratrem Thaddeum de Prato, amen." On 101ra: "Explicit primus Sententiarum Doctoris Acutissimi Michaelis de Massa, sacri Ordinis Augustinensium, scriptus per fratrem Thaddeum de Prato 1467, die 28 Decembris. Laud Deo, amen," in the hand of the text. Generally, the manuscript has few marginalia, although an exception is in distinction 35 on future contingents, on ff. 98rb-100ra, where there are marginalia in a different hand from that of the text.

O = Oxford, Bodleian Library, canon. misc. 276: 120 numbered folia, with the text ending on 118va, followed by an explicit and a question list on 118vb-120va. The explicit reads in the hand of the text: "Explicit primus Sententiarum Doctoris Acutissimi Michaelis de Massa, sacri Ordinis divi Augustini usquequo invenitur composuisse abreviatus a magistro [118vb] Andrea de Mediolano eiusdem ordinis." After the *tabula quaestionum*, on 120va in same hand: "Antonius de Algezira." Distinction 35 is on ff. 114rb-116vb.

Nicosia

Christopher SCHABEL

MICHAELIS DE MASSA, *IN I SENTENTiarUM*

<DISTINCTIO 35>

"Cumque supra dixerimus," etc. Hec est distinctio 35^a in qua Magister determinat de scientia et prescientia Dei respectu futurorum contingentium. Licet autem circa istam materiam sint plura dubia, tam ex parte obiectorum cognoscibilium quam etiam ex parte divine cognitionis quam etiam ex parte modi cognoscendi, quero tamen circa distinctionem istam unam questionem ex parte obiecti cognoscibilis, utrum videlicet futurum contingens habeat ex parte sui aliquam determinationem ratione cuius sit formabilis de ipso aliqua propositio categorica determinate scibilis.

Et arguo primo quod non, quia nullum habens determinationem ad alteram partem contradictionis potest subesse alteri parti contradictionis — patet, quia iam non haberet determinationem ad unam partem tantum; sed quodlibet contingens potest indifferenter subesse cuilibet parti contradictionis, alias non esset contingens; ergo nullum contingens futurum habet aliquam determinationem ad essendum.

In contrarium est: Quia nullam habet ex parte sui determinationem ad essendum, non potest esse determinatum scibile ad unam partem contradictionis — patet, quia scibile presupponit esse, ergo determinatum scibile presupponit determinatum esse; sed futurum contingens non habet repugnantiam ad esse determinatum scibile ad unam partem contradictionis, alias Deus non cognosceret futura contingentia; ergo futurum contingens non habet repugnantiam ad habendum ex parte sui determinationem ad essendum.

Respondeo: Contingens potest accipi dupliciter: Uno modo ut actu existens extra suas causas, et de contingenti sic accepto videtur sensisse

1 distinctio 35 *add. i.m.* U || Hec est *om.* S

3 tam *mg.* U; tamen *exp.* U

5 modi] medii U || tamen] primo *add.* S || distinctionem istam *inv.* U

7 formabilis] formalis U

10 subesse] esse *Sac i.m.*

10-13 potest... contradictionis *om. per homoio.* U

15 contrarium] contra U || nullam] nullum U

17-18 esse... presupponit *om. per homoio.* U

19 contradictionis] conditionis U

20 contingens *om.* U

1-2 Cf. Petrus Lombardus, *Sententiae in IV libris distinctae*, I, d. 35 (vol. 1, ed. I. Brady, Grottaferrata 1971, pp. 254.15-258.21).

Aristoteles quod habeat determinationem ad essendum sicut necessarium ¹,
 25 quia "omne quod est, quando est, necesse est esse," sicut ipse dicit primo
Peryarmenias. Et ita videtur quod contingens sic acceptum non sit nisi
 vocaliter contingens, sed realiter quantum ad significatum eius est vere
 necessarium.

Alio modo potest accipi contingens ut virtualiter contentum in suis
 30 causis contingenter producentibus ut futurum est, et de contingenti sic
 accepto videtur sensisse Aristoteles primo *Peryarmenias* quod nullam de
 mundo habeat ex parte sui determinationem ad essendum ratione cuius
 possit de ipso formari aliqua propositio determinate scibilis ², loquendo de
 propositione cathgorica qua dicitur affirmative, 'hoc determinate erit', vel
 35 negative, 'hoc determinate non erit'.

<OPINIO PETRI AUREOLI>

Secundum hoc igitur est una opinio, que videtur esse communis, quam
 prolixè deducit unus doctor in *Scripto* suo, que dicit quod contingens
 40 futurum nullam habet ex parte sui determinationem ad essendum quamdiu
 est futurum contentum virtualiter in suis causis contingenter causantibus,
 sed precise habet habitudinem ad essendum sub disiunctione. Sed cum actu
 pro aliquo instanti ponitur in effectum extra causas suas, tunc primo habet
 determinationem ad essendum. Et quia propositiones sunt signa rerum, ideo
 45 propositio que determinate dicit esse de aliquo futuro contingenti est

24 U 227vb

33 S 87va

25 quia] quod U

26 et om. U

30 ut] et U, Sac

31 sensisse] sensuisse U

34 erit] hoc exp. S

37 opinio Petri Aureoli et multorum aliorum add. i.m. S

39 deducit] dicit U || que] qui U

42 cum] tamen U

43 aliquo] alio U

43-44 extra... propositiones om. per homoio. U

45-46 que... determinate om. per homoio. U

23-26 Aristoteles, *Periermenias*, c. 9: 19a23-24 (AL II 1, p. 17.3-4).

31-35 cf. Aristoteles, *Periermenias*, c. 9: 18a29-19b4 (AL II 1, pp. 13.12-18.4).

38-84 cf. Petrus Aureoli, *Scriptum in primum librum Sententiarum*, d. 38, a. 3 (ed. Schabel cit., pp. 132-134.963-999).

determinate falsa, sicut dicendo, 'cras erit navale bellum'. Et eodem modo propositio que determinate negat esse de aliquo futuro contingenti est determinate falsa, sicut dicendo, 'cras non erit navale bellum'. Sed si debeat de futuro contingenti formari vera propositio, oportet quod illa
50 propositio sit ypothetica et sub disiunctione, scilicet dicendo, 'cras erit navale bellum vel non erit navale bellum'. Sed quando contingens actualiter existit pro aliquo instanti, tunc determinate dici potest, 'hoc existit', sicut dicendo, 'nunc est navale bellum'. Et eodem modo quando contingens est preteritum, quia de ipso formari potest vera propositio dicens
55 determinate ipsum pro tali nunc fuisse, sicut dicendo, 'heri fuit navale bellum'.

Et ex hiis patet quod quamvis istud principium, 'de quolibet affirmatio vel negatio vera', teneat in omni materia, et necessaria et contingenti, tamen aliter verificatur de contingenti de futuro et aliter de
60 necessario simpliciter, vel de contingenti de presenti et preterito, quia in materia necessaria simpliciter vel in materia contingenti de presenti et de preterito una pars contradictionis est determinate vera simpliciter et absolute, quia sic est in re extra; sed de contingenti de futuro neutra pars est determinate vera, sed sub disiunctione. Iterum, neutra pars est determinate
65 falsa, sed sub disiunctione, sicut dicendo, 'cras erit vel non erit navale bellum'.

Et ut summarie recolligantur in exemplis modi verificandi vel falsificandi propositiones formabiles de futuro contingenti, concludit iste doctor

46 sicut] sic U

47 determinate negat *inv.* U

48 sicut] sic U || non *om.* U

49 vera propositio *inv.* U

50 disiunctione] disiunctivo U || cras] e *exp.* S

51 navale¹] novale U || contingens] est *add.* U

52 existit¹] consistit U

54 dicens] scilicet U

55 sicut] sed U

59-60 et... necessario *om.* U

60 simpliciter *mg.* S; similiter *exp.* S || in *om.* U

61 in *om.* U || et *om.* U

64-65 iterum... disiunctione *om.* per *homoio.* U

67 vel] et U

57-58 cf. Aristoteles, *Metaphysica* IV, cc. 3-4: 1005b19-1008b2 (AL XXV 2, pp. 66.1-72.13).

57-66 Hic Michaelis sequitur Franciscum de Marchia, *Scriptum in primum librum Sententiarum*, d. 35 (ed. Schabel, "Il determinismo" cit. [ll. 17-33]).

quod accipiendo aliquod contingens, puta Antichristum esse vel Sortem
 70 esse, tunc ista propositio est vera: 'Sortes erit vel non erit', et ista est falsa:
 'Sortes nec erit nec non erit'.

Iterum, ista est vera, scilicet quod aliquod istorum indeterminate
 eveniet, scilicet Sortes erit vel non erit. Et ista est falsa, quod neutrum
 istorum indeterminate eveniet. Sed ista propositio: 'Sortes determinate
 75 erit', est falsa.

Iterum, ista propositio: 'Sortes determinate non erit' est falsa. Sed
 ista propositio: 'Sortes erit', nec est vera nec est falsa; similiter et ista
 propositio: 'Sortes non erit', nec est vera neque falsa. Si enim concederetur
 quod esset determinate vera vel determinate falsa, statim poneretur deter-
 80 minatio in contingenti de futuro, cui repugnat habere determinationem ad
 essendum. Et ideo veritas primi principii non tenet in materia contingenti
 de futuro nisi sub disiunctione. Sed in materia necessaria simpliciter et in
 materia contingenti de presenti et de preterito tenet absolute sine dis-
 iunctione.

[1] Pro ista opinione possunt formari rationes. Primo sic: Omne
 illud de quo formari potest aliqua propositio categorica determinate vera
 vel determinate falsa est necesse esse — patet per deductionem Aristotelis
 in fine primi *Peryarmenias*, ubi concludit quod si verum fuit semper
 dicere, 'hoc erit', non potuit non esse vel non futurum esse, et tunc ulterius
 90 concludit quod necesse fuit ipsum futurum esse, et quod omne tale de
 necessitate eveniet; sed nullum futurum contingens est necesse esse sive de
 necessitate eveniet; ergo de nullo futuro contingenti potest formari
 propositio categorica determinate vera vel determinate falsa affirmativa
 vel negativa.

[2] Preterea, ut ista deductio Aristotelis, quam iste doctor dicit esse
 efficacissimam demonstrationem, clarius appareat, arguo sic: Impossibile

72 iterum ista] item U || indeterminate] determinate S

73-74 scilicet... eveniet *om. per homoio.* S

76 ista propositio *om.* U

79 falsa *om.* S

85 prima ratio *add. i.m.* S || pro] preterea de U || rationes] sic *exp.* U || omne *om.* U

89 dicere] quod *add.* U

91 eveniet] veniet *Uac s.l.*

91-92 sed... eveniet *om. per homoio.* U

95 2 *add. i.m.* S

85-160 cf. Aureoli, *Scriptum* I, d. 38, a. 3 (ed. cit., pp. 125-128.817-873).

89-91 cf. Aristoteles, *Periermenias*, c. 9: 19b12-15 (AL II 1, p. 14.16-20).

est quod omnia necessario et inevitabiliter inevitabilitate tollente neces-
 sitatem consilii et deliberationis eveniant — patet, quia tunc frustra
 essemus de aliquo negotio solliciti et frustra consiliaremus et negotiaremur,
 100 quod est impossibile et est oppositum principiorum moralis philosophie et
 contra humane nature experientiam; sed si quodlibet futurum contingens
 esset determinatum ad unam partem contradictionis antequam fieret, ita
 quod de ipso esset formabilis aliqua propositio cathégorica affirmativa vel
 negativa determinate vera vel determinate falsa, sequeretur quod omnia
 105 evenirent necessario et inevitabiliter; ergo etc. Probatio minoris: Quia si de
 aliquo verum est dicere quod determinate erit absque disiunctione, ergo
 oppositum eius impossibile est evenire, quia dato quod sit possibile
 evenire, ponatur in esse, non debet sequi aliquod impossibile; sed
 110 sequeretur impossibile, scilicet quod illud de quo dictum est prius quod est
 determinatum ad unam partem contradictionis, et de quo formari potest
 propositio determinate vera qua dicitur determinate, 'hoc erit', absque disi-
 unctione, non sit determinatum ad unam partem contradictionis. Cum
 positum sit ipsum esse determinatum ad unam partem contradictionis,
 sequentur contradictoria, scilicet quod idem sit determinatum ad unam
 115 partem contradictionis et non sit determinatum ad unam partem
 contradictionis.

[3] Preterea, si propositio cathégorica qua absolute sine disiunctione
 dicitur, 'Sortes erit', sit determinate vera, ergo est necessario et inevi-
 tabiliter vera. Et si est necessario et inevitabiliter vera, ergo necessario et
 120 inevitabiliter Sortes erit, et per consequens non contingenter erit, quia quod
 est inevitabiliter et necessario non est contingenter. Ergo dicere quod ali-
 quod contingens futurum sit determinate verum, et quod propositio cathé-
 górica de ipso formata sit determinate vera, est negare contingentiam a
 rebus et tollere libertatem arbitrii et necessitatem humani consilii, quod

102 U 228ra

124 S 87vb

97 et om. S

106 est] esset U

108 sequi] sequitur U

109 prius] scilicet add. S

110 et om. S

111 qua] quia S

112-113 cum... contradictionis om. per homoio. U

117 3 add. i.m. S

119 necessario²] est add. U

120 sortes erit inv. U || sortes] necessario add. S

125 est impossibile.

Ista autem ratio habet duplicem consequentiam. Prima est ista, quod si propositio categorica de futuro contingenti est determinate vera, ergo est inevitabiliter vera. Et hoc patet, quia si non sit inevitabiliter vera, sed potest eius veritas mutari, aut potest mutari in illo eodem instanti in quo
130 est vera, aut in instanti precedenti, aut in instanti subsequenti usque ad illud instans in quo fiet res, aut in instanti in quo res fiet, aut in instanti subsequenti ad instans in quo res fiet — patet a sufficienti divisione. Sed non potest mutari in illo instanti in quo ponitur esse vera, quia tunc pro eodem instanti esset vera et non vera.

135 Iterum, non potest nec potuit mutari in instanti precedenti, quia si in aliquo instanti dato est vera, et pro quolibet instanti precedenti est vera, nam si hodie verum est determinate quod cras Sortes erit, ergo heri fuit determinate verum quod Sortes cras erit. Sic eodem modo ab eterno.

Iterum, non potest dici quod potuerit mutari pro aliquo instanti sub-
140 sequenti signabili inter instans propositionis et instans in quo res fiet, quia si nunc de mane verum est determinate dicere quod cras Sortes erit, pari ratione hodie de sero verum erit dicere determinate quod cras Sortes erit.

Iterum, ex quo propositio de futuro contingenti est determinate vera antequam res fiat, non potest mutari eius veritas nisi mutetur res cuius
145 propositio est signum; sed constat quod res contingens non potest mutari antequam fiat, quia antequam fiat non est nec subicitur alicui mutationi; ergo si propositio de contingenti est pro aliquo instanti precedenti ad illud instans pro quo fit res determinate vera, ergo pro quolibet instanti precedenti est determinate vera, nec mutari potest.

150 Iterum, nec potest mutari pro illo instanti pro quo res fit, quia pro illo instanti veritas habet significatum suum sibi correspondens de presenti. Nunc autem impossibile est quod propositio mutetur a veritate in falsitatem,

125 in ista questione vide in Loyca Ockam in Libro Topicorum, capitulo 13, et in Loyca Gualterii, parte prima, tertie partis, secundi tractatus *add. mg. infra* S (87va)

126 ratio] propositio U

135 non] nec U

136 dato] precedenti U || est¹] esset U

137 heri fuit] erit U

138 determinate] fuit *add.* S

140 signabili] signabiliter U || quia *iter.* U

141 determinate dicere *inv.* U

141-142 pari... erit² *om. per homoio.* U

147 ad] aliud U

150 iterum... mutari *om. per homoio.* S || res fit *inv.* U

151 sibi correspondens *inv.* U

posito quod de presenti correspondeat sibi significatum suum.

Iterum, nec potest dici quod mutetur pro aliquo instanti consequenti
 155 ad instans in quo res facta est. Patet, quia re facta, iam veritas proposi-
 tionis transit in preteritum; quod autem transit in preteritum est immuta-
 bile, sicut dicit Aristoteles, 6 *Ethicorum*, ubi approbat sententiam Agatho-
 nis. Cum ergo non possit inveniri aliquod instans in quo possit mutari pro-
 positio habens determinatam veritatem de futuro contingenti, sequitur quod
 160 inevitabiliter sit vera. Et sic patet prima consequentia.

[4] Sed secunda consequentia est ista, quod si veritas alicuius pro-
 positionis de futuro contingenti sit inevitabiliter vera, ergo significatum
 eius ponetur inevitabiliter et necessario in esse. Et hoc patet. Illa namque
 est consequentia necessaria quando ad oppositum consequentis sequitur
 165 oppositum antecedentis, sicut patet primo *Priorum*; sed sic est in proposito;
 ergo etc. Probatio minoris: Quia ego dico quod ista est vera consequentia:
 'Si ista propositio est inevitabiliter vera qua dicitur "Sortes erit", ergo
 significatum eius inevitabiliter ponetur in esse', quia si non sequitur, da
 oppositum, scilicet quod Sortes poterit non poni in esse et poterit non
 170 evenire, ponatur ergo quod non eveniat, ergo prius fuit verum dicere quod
 Sortes non eveniet, sive Sortes | non erit; sed hoc est oppositum primi
 antecedentis, quo dicebatur, 'Sortes inevitabiliter eveniet' vel 'Sortes
 inevitabiliter erit'; ergo prima consequentia fuit bona.

Patet ergo quod si ponatur quod propositio singularis de futuro con-
 175 tingenti sit determinate vera, ergo quodlibet contingens futurum erit neces-
 sario et inevitabiliter, et sic contingens erit necessarium et non contingens,

171 U 228rb

153 de presenti *om.* U

154 instanti] precedenti *exp.* S

155 patet *om.* U

158 inveniri] invenire U

158-159 propositio habens *inv.* U

160 et *om.* U

161 4 *add. i.m.* S || si *om.* S

163 ponetur] ponitur U

164 consequentis] antecedentis S

165 antecedentis] consequentis S || sed *om.* U

166 probatio] probo U

169 quod *om.* S

173 bona *om.* U

157 cf. Aristoteles, *Ethica Nicomachea* VI, c. 2: 1139b10-11 (AL XXVI 3, p. 255.6-7).

161-178 cf. Aureoli, *Scriptum* I, d. 38, a. 3 (ed. cit., pp. 129-131.899-930).

quod est contradictio, et tolletur omnis necessitas consiliandi et negotiandi, quod est impossibile.

[5] Preterea, non est alio modo querenda veritas in propositione
 180 quam sit querenda entitas in significato propositionis — patet, quia “ab eo
 quod res est vel non est dicitur oratio vera vel falsa”; sed effectus con-
 tingens antequam fiat nullam habet determinationem ad essendum; ergo
 propositio de effectu contingenti antequam fiat nullam habet determina-
 tionem ad veritatem vel falsitatem determinate significandum. Probatio
 185 assumpte: Quia illud quod est indifferens ad utrumque oppositorum non est
 determinatum ad alterum ipsorum; sed effectus contingens antequam ponatur
 in esse est de se indifferens ad esse et non esse, quia potest disiunctim
 esse et non esse, aliter non esset contingens; ergo non est determinatus ad
 alterum precise in essendo, et per consequens nec propositio de effectu
 190 contingenti futuro est determinata in significando veritatem seu falsitatem
 nisi tantummodo disiunctim.

[6] Preterea, quia planum est quod, supposito quod effectus contin-
 gens nullam habeat determinationem ad alteram partem contradictionis
 precise, quod ex hoc ipso propositio de effectu futuro contingenti nullam
 195 habet determinationem ad significandum alteram partem contradictionis
 precise, ideo specialiter insistitur ad probandum hoc, scilicet quod effectus
 futurus contingens nullam habeat antequam fiat determinationem in essen-
 do ad alteram partem contradictionis, ut arguatur sic: Eo modo habet effec-
 tus antequam fiat determinationem ad essendum quo modo causa in qua
 200 continetur virtualiter est determinata ad agendum — patet, quia impossibile
 est quod effectus antequam producat a causa sua sit determinatus ad esse
 de futuro nisi causa eius productiva sit determinata ad agere de futuro; sed

179 portio creandi pes me creans (coreans ac) creat me *add. i.m.*² U || 5 *add. i.m.* S ||
 querenda *om.* U

181 res *om.* S

182-184 essendum... ad *om. per homoio.* S

187 quia] non *add.* S

192 6 *add. i.m.* S

195 partem] propositionis *exp.* U

198 ad alteram *om.* U

198-199 effectus] effective U

201 effectus] eventus U

179-191 cf. Aureoli, *Scriptum* I, d. 38, a. 3 (ed. cit., pp. 132-134.960-996).

192-293 Videtur quod horum argumentorum Petri Aureoli aliqua sunt ex descriptione
 Francisci de Marchia, *Scriptum* I, d. 35 (ed. cit. [ll. 34-63]), alia ex Aureoli *Scripto* I, d.
 38, q. 3 (ed. cit., pp. 125-135.817-1020), sed multum dilitat Michael.

causa contingenter causans est indeterminata ad agendum et non agendum, alias non causaret contingenter; ergo effectus contentus in ipsa virtualiter |
205 est indeterminatus antequam fiat ad essendum vel non essendum.

[7] Preterea, omnis conditionalis vera est necessaria — si enim ista tota conditionalis est vera: ‘si asinus volat, ergo habet alas’, oportet concedere quod sicut est vera, ita est necessaria; sed ista conditionalis est vera: ‘si effectus contingens antequam fiat est determinatus ad essendum, |
210 ergo necessario eveniet, quia unumquodque ita necessario evenit sicut determinatum est’; ergo ista conditionalis erit necessaria, scilicet qua dicitur, ‘si effectus contingens antequam fiat est determinatus ad essendum, ergo effectus contingens antequam fiat necessario eveniet’. Et tunc ultra, illa conditionalis est vera cuius antecedens est verum, nam posito quod |
215 istud antecedens sit verum, scilicet, ‘asinus volat’, sequitur quod consequens sit verum, et quod tota conditionalis vera sit; sed per te, qui es adversarius, istud antecedens verum est, scilicet, ‘effectus contingens antequam fiat habet determinationem ad essendum precise absque disiunctione’; ergo istud consequens est verum, scilicet, ‘effectus contingens neces- |
220 sario eveniet’, quod est impossibile; ergo impossibile est illud ex quo sequitur, scilicet quod effectus contingens contentus virtualiter in sua causa sit determinatus ad essendum.

[8] Preterea, si futurum contingens contentum virtualiter in sua causa sit determinatum ad unam partem contradictionis, ergo causa contin- |
225 genter causans fuit prius determinata ad alteram partem contradictionis in agendo, scilicet vel ad agendum tantum vel ad non agendum tantum; sed impossibile est quod causa contingens in qua continetur virtualiter effectus contingens antequam fiat sit determinata ad alteram partem contradictionis in agendo. Probatio: Quia illud quod presupponitur actioni cause non sub- |
230 est potestati et virtuti cause; sed si causa contingens est determinata ad alteram partem contradictionis in agendo antequam agat, illa talis determi-

204 S 88ra

206 7 *add. i.m.* S

207 est vera] sit vera scilicet U || habet] pennas *exp.* U

208 est vera ita] ista U || est³ *exp.* U; sit *s.l.* U

214 est¹ *om.* U

217 effectus] eventus U

219 effectus] eventus U

222 essendum] ^{va} preterea, si futurum contingens contentus virtualiter in sua causa sit determinatus ad essendum ^{cat} *exp.* S

223 8 *add. i.m.* S

229 probatio] probo U

natio presupponitur actioni cause; ergo non subest virtuti et potestati cause eius, ut videlicet possit non habere illam determinationem; ergo causa illa erit necessario determinata ad agendum; sed causa que est determinata ad
 235 agendum non causat contingenter, sed inevitabiliter et necessario, et per consequens causa que ponitur causa contingens non erit causa contingens.

[9] Preterea, illa determinatio qua ponitur causa contingens esse formaliter determinata ad agendum effectum contingentem habentem determinationem ad essendum antequam fiat, aut $\downarrow$, dico, illa determinatio
 240 ponitur in causa ab ipsamet causa effective aut non — patet per primum principium. Si ponatur ab ipsa causa effective, ergo per aliquam actionem; ergo ante actionem non est aliqua pars determinata ad alteram partem contradictionis, et per consequens nec effectus contingens in ipsa virtualiter contentus est determinatus ad essendum pro altera parte contradictionis. Si
 245 vero illa determinatio non sit ab illa causa effective, ergo non dependet a causa, et per consequens non subest eius potestati; sed constat quod causa sic determinata ad agendum quod eius determinatio non subest sue potestati agit necessario, et eius effectus evenit de necessitate nature, nisi impediatur, et per consequens non est effectus contingens in ordine ad
 250 suam causam, sed est necessarius.

[10] Preterea, si effectus futurus contingens determinate continetur in sua causa totali, ita quod antequam fiat possit de ipso formari propositio determinate vera ad unam partem contradictionis, ergo eandem determinationem habet ad essendum quam habet dum actualiter ponitur in esse extra
 255 causas suas pro illo instanti pro quo primo ponitur in esse — patet ista consequentia, quia ex quo de effectu contingenti de futuro est veritas determinata ad unam partem contradictionis, sicut est pro illo primo

239 U 228va

237 9 *add. i.m. S*

239 illa] illam Uac

239-240 ad... ponitur *om. per homoio. S*

242 ergo ante actionem *om. per homoio. U*

245 illa²] ipsa U

246 causa¹] effective *exp. S*

247 sue *om. U*

248-249 eius... est *om. per homoio. U*

250 est *om. S*

251 10 *add. i.m. S* || determinate] de necessitate U

252 ipso] determina *exp. S*

253 eandem] eadem U

253-254 determinationem habet *inv. U*

instanti pro quo ponitur primo in esse extra causas suas, oportet necessario concedere quod ex parte effectus de quo habetur veritas sit consimilis determinatio ad essendum, quia sicut dicitur secundo *Metaphysice*, dispositio uniuscuiusque in entitate est sua dispositio in veritate; sed effectus contingens habet pro illo instanti pro quo primo ponitur in esse determinationem ad unam partem contradictionis, ita quod pro illo primo instanti impossibile est ipsum non esse, alias idem simul esset et non esset, quod est contradictio — et ideo Aristoteles dicit primo *Peryarmenias* quod “omne quod est, quando est, necesse est esse”; ergo effectus contingens antequam fiat habebit talem determinationem ad essendum de futuro pro illo instanti pro quo postea ponitur in esse quod non poterit habere determinationem ad non esse pro illo instanti de futuro. Sed constat quod omnis talis effectus sic predeterminedatus ut in sua causa virtualiter contentus ad essendum pro tali instanti determinato de futuro quod non potest habere determinationem ad non essendum pro illo eodem instanti determinato de futuro est effectus simpliciter necessarius; quare etc.

[11] Preterea, tu dicis quod ista propositio: ‘Antichristus erit’, est determinate vera. Tunc quero, aut possibile est Antichristum non esse aut non, per primum principium? Si non sit possibile Antichristum non fore, ergo Antichristum fore est necessarium et inevitabile, et per consequens non est contingens, quia necessarium et contingens distinguuntur ex opposito. Si vero sit possibile Antichristum non fore, ergo antequam sit, potest formari propositio vera de hoc quod est Antichristum non fore; ergo antequam Antichristus sit, ista propositio potest esse vera: ‘Antichristus non erit’; ponatur ergo quod sit vera, ergo sua contradictorie opposita, qua videlicet dicebatur, ‘Antichristus erit’, non est determinate vera, alias pro eodem instanti propositiones contradictorie fundarent habitudinem veritatis, quod est impossibile.

258 primo

261 in entitate] mentitate U || veritate] verita U

263 unam] una U

265 dicit om. U || Peryarmenias] dicit add. U

268-269 pro... instanti iter. U (postea mg.; primo exp. in primo)

270 contentus] detentus Uac

271 essendum] esse S

274 11 add. i.m. S

277 et¹ om. U

281 ista s.l.² U

260-261 cf. Aristoteles, *Metaphysica* II, c. 1: 993b31-32 (AL XXV 3.2, p. 44.33-34).

265-266 Aristoteles, *Periermenias*, c. 9: 19a23-24 (AL II 1, p. 17.3-4).

[12] Preterea, si effectus contingens antequam fiat presupponat determinationem cause agentis ad agendum, ergo determinatio cause antequam fiat effectus in ipsa virtualiter contentus cedit in preteritum; sed quod cedit in preteritum fit inevitabile; ergo antequam effectus contingens ponatur in esse a sua causa totali in qua virtualiter continetur, oportet necessario concedere quod causa totalis respectu effectus contingentis sit inevitabiliter determinata ad agendum, et per consequens effectus inevitabiliter eveniet, et sic non erit effectus contingens, sed necessarius simpliciter.

Patet igitur ex dictis quod effectus contingens antequam fiat nullam habet determinationem in re ratione cuius determinationis sit formabilis de ipso aliqua propositio cathégorica determinate vera. Et per consequens repugnat effectui contingentis de futuro quod sit determinatus terminus notitiæ complexæ qua potentia intellectiva, formando propositionem, dicit sibi vel alteri, 'hoc determinate erit', alias effectus contingens inevitabiliter eveniret, quod est impossibile.

<CONTRA AUREOLUM>

Sed licet ista opinio sit probabilis et rationes pro ipsa adducte sint valde apparentes, tamen non teneo ipsam, et ideo arguo contra eam. Primo sic: Illud quod est determinate scibile est determinate verum, et de ipso potest formari propositio cathégorica habens determinatam | veritatem — patet, quia nihil scitur nisi verum, sicut habetur primo *Posteriorum*; sed futurum contingens antequam fiat est determinate scibile absque disiunctione — patet, quia sciri potest a Deo quo ad unam partem contradictionis antequam

306 S 88rb

286 12 *add. i.m.* S || contingens *om.* S

287 agentis *om.* U

289 fit] sit U

290 virtualiter continetur *inv.* U

291 respectu] respectus U

298 vel] sive U

300 eveniret] veniret U

302 contra Aureolum, prima ratio *add. i.m.* S

303 adducte] introduce U

307 sicut habetur] patet U

309 quo *om.* U

303-318 cf. Franciscus de Marchia, *Scriptum* I, d. 35 (ed. cit. [II. 106-117]).

306-307 cf. Aristoteles, *Analytica Posteriora* I, c. 6: 74b5-6 (AL IV 1, p. 16.19-20).

310 fiat. Et hoc patet, quia si tu dicas quod de futuro contingenti Deus non
habeat notitiam veram transeuntem determinate super unam partem contra-
dictionis, sed solum disiunctive, sequeretur quod cum notitia quam habet
Deus de futuris contingentibus posset stare ignorantia simpliciter circa
eventum futurorum contingentium, sicut in te qui habes de quolibet futuro
315 contingenti notitiam veram per disiunctionem et tamen habes ignorantiam
simpliciter circa eventum cuiuslibet futuri contingentis; sed impossibile est
quod Deus habeat circa eventum futurorum contingentium ignorantiam
simpliciter; quare etc.

Preterea, de illo formari potest propositio habens determinatam
320 veritatem cathedorice qua dicitur, 'hoc erit', de quo potest formari
propositio cathedorica cuius significatum determinate erit — patet ex
terminis, quia "ab eo quod res est vel non est dicitur oratio vera vel falsa,"
sicut patet in *Predicamentis*; sed de futuro contingenti antequam fiat potest
formari propositio cathedorica cuius significatum determinate erit absque
325 disiunctione; ergo etc. Probatio minoris: Quero enim a te utrum propositio
prophetica revelata divinitus prophetis, qua dicitur de aliquo futuro
contingenti, 'hoc erit', puta, 'Antichristus erit', habeat determinatam
veritatem vel non — patet per primum principium. Si dicas quod sic,
habeo intentum. Si dicas quod non, ergo propositio prophetica de futuro
330 contingenti revelata ministerio divino non continet magis determinatam
veritatem quam propositio formata de futuro contingenti per ministerium
humanum. Et per consequens notitia prophetica non esset magis
determinate veritatis quam notitia humana habita per coniecturam ingenii
humani. Nec magis obligaremur credere dictis prophetarum de futuris con-

314 U 228vb

310 tu om. S

311 habeat] habet U || notitiam] d exp. S || transeuntem] transcendentem U

315 habes] habeas U

316 futuri] eventus exp. U

319 2 add. i.m. S || illo] illa U

323 patet om. S || antequam fiat om. S

325 enim om. S

326 prophetica] cathedorica U

328 vel mg. U; licet add. U || patet... principium om. S

330 ministerio] misterio U

331 quam] quod S || formata om. S || contingenti] revelata add. S || ministerium]
misterium U

321-323 Aristoteles, *Praedicamenta*, c. 5: 4b9-10 (AL I 3, p. 92.18-19).

335 tingentibus quam quibuscumque aliis loquentibus a casu circa eventum futurorum contingentium. Ex quo propositio <prophetica> non habet veritatem determinatam ad unam partem contradictionis plusquam quaecumque propositio formata <ministerio> humano. Que omnia penitus sunt absurda.

340 Preterea, suppono quod Deus habeat de futuro contingenti pro illo instanti pro quo ponitur in esse notitiam determinatam ad unam partem contradictionis, et quod pro tunc formare posset Deus, vel per aeris fractionem vel per aliquem alium modum, propositionem cathegoricam determinatam ad unam partem contradictionis — patet, quia si detur
345 oppositum, sequetur quod Deus numquam posset per rei certitudinem cognoscere alteram partem contradictionis circa effectum contingentem, quod est ridiculosum. Tunc arguo, aut Deus habet de effectu contingenti antequam fiat notitiam equalis certitudinis sicut habet pro instanti pro quo ponitur in esse, aut non — patet per primum principium. Si sic, habetur
350 propositum, quia pro illo instanti priori cognoscitur a Deo quod propositio qua dicitur determinate de aliquo futuro contingenti, 'hoc erit', habet determinatam veritatem. Si autem tu dicas quod non, ergo notitia Dei vere et propriissime mutabitur de certitudine disiunctiva ad certitudinem determinatam, sicut convenit in nobis, quod est penitus absurdum. Et tunc
355 manifestissime sequetur quod Deus aliter cognoscat facta quam fienda, quod est contra Augustinum, quinto *Super Genesim ad litteram*, capitulo septimo.

335 a casu *om.* U

336 <prophetica> cathegorica U (*om.* S)

336-338 ex... humano *om.* S

338 <ministerio>] misterio U (*om.* S) || penitus sunt *inv.* U

340 3 *add. i.m.* S

343 alium *om.* U

344 quia *om.* U

345 rei *om.* U

349 patet... principium *om.* S

350 instanti *om.* U

351 futuro *om.* S || erit] habet *exp.* S

352 tu *om.* S

354 convenit *om.* U || penitus *om.* S || et *om.* U

355 fienda] facienda U

357 septimo *lac.* U

340-357 cf. Franciscus de Marchia, *Scriptum* I, d. 35 (ed. cit. [ll. 77-89]).

354-357 cf. Augustinus, *De civitate Dei* X, c. 12 (CCL XLVIII, p. 287.30-31).

Confirmatur, quia propositio qua dictum est a Danihel propheta, "Antichristus sedebit in templo," est de futuro contingenti, quero a te
 360 utrum repugnet sibi fundare habitudinem determinate veritatis vel non — patet per primum principium. Si dicas quod non repugnat sibi, habetur
 363 propositum, quia tunc necesse est concedere quod futurum contingens antequam fiat possit habere in re determinationem ad essendum pro altera parte contradictionis, et quod de ipso possit formari propositio singularis categorica qua dicitur, 'hoc erit', habens determinatam veritatem. Si autem
 365 dicas quod repugnat sibi fundare habitudinem determinate veritatis, ergo nulla virtute fieri posset quod aliquis viator vel comprehensor, ymmo nec etiam ipse Deusmet, cognosceret eam habere determinatam veritatem plus quam ego vel quicumque alius cognoscat nunc de facto, qui cognosco quod
 370 sub disiunctione habet veritatem infallibilem, determinate tamen non cognosco alteram partem contradictionis esse determinate veram. Sed hec absurda sunt et contra textum evangelii Matthei <24>, ubi Salvator noster, loquens de misterio adventus Antichristi et de adventu eius ad iudicium, ait quod neque angeli in celo cognoverunt nisi Filius et cui voluerit Filius
 375 revelare.

Preterea, accipio istam propositionem: 'Antichristus erit', et quero, aut est determinate vera aut determinate falsa, aut neutra, possibilis tamen subesse tam habitudini veritatis quam etiam habitudini determinationis ad veritatem. Si detur primum, habeo intentum, quia est determinata in veritate. Si detur secundum, habeo similiter intentum, quia est determinata in falsitate, et sua opposita est determinata in <veritate>. Si vero detur tertium, contra: Non minus determinat sibi propositio complexa habitudinem

358 4 *add. i.m.* S || qua] ut *add. U*

361 patet... principium *om.* S || non *om.* U

363 possit] posset U

365 habens *om.* U

366 dicas quod *om.* U || sibi... veritatis *om.* S

368 deusmet] deus S

369 cognosco] cognosceat de U

371 esse] et U

372 textum] testum S || <24> *lac.* SU

373 eius *om.* U || ait *om.* U

376 5 *add. i.m.* S

378 habitudini determinationis *inv.* Sac

380 habeo] habetur U

381 et... <veritate> *om. per homoio.* S || <veritate>] falsitate U || vero *om.* S

382 propositio *om.* U

376-414 cf. Franciscus de Marchia, *Scriptum* I, d. 35 (ed. cit. [ll. 118-122]).

veritatis et habitudinem falsitatis, habentes se sicut passiones propositionis, quam corpus naturale determinet sibi motum et quietem, que sunt passio-
 385 nes corporis naturalis; sed corpus naturale, saltem naturaliter, non potest se habere ut neutrum, ita ut non insit sibi actualiter vel motus vel quies; ergo nulla potest esse propositio complexa habens se ut neu'tra ita ut non insit sibi actualiter vel veritas vel falsitas.

Preterea, iste sunt contradictorie: 'Antichristus erit', 'Antichristus
 390 non erit'. Tunc arguo, vel ambe sunt vere, vel ambe sunt false, et utrum ipsorum est impossibile; vel una est vera et altera falsa, et habetur intentum.

Sed tu dices quod neutra est absolute determinate vera nec absolute determinate falsa, tamen utraque sub disiunctione est vera et utraque sub
 395 disiunctione est falsa, ita quod ista est vera: 'Antichristus erit vel non erit'; iterum, ista est vera: 'Antichristus vel non erit vel erit'; sed ista per se sumpta: 'Antichristus erit', nec est vera nec est falsa. Similiter, ista per se sumpta: 'Antichristus non erit', nec est vera nec est falsa. Potest tamen utraque sub disiunctione subesse habitudini veritatis et utraque, sub disi-
 400 unctione, habitudini falsitatis.

Contra hoc: Primo quidem quia quando accipitur una pars contra-
 dictionis cum disiunctione, puta 'Antichristus erit vel non erit', tunc accipitur utrumque membrum contradictionis cum disiunctione media. Sed ego quero precise de altera parte contradictionis absque disiunctione, ita
 405 quod illud de quo formo tibi questionem sit tantum una pars contradictio-

387 U 229ra

383 veritatis] veritatem U

384 sunt] eius *add.* S

385 corporis naturalis *om.* S

385-386 saltem... habere] non potest saltem naturaliter habere se U

389 6 *add.* *i.m.* S

390 vel²] et hoc est impossibile, aut U

390-391 utrum ipsorum] hoc U

391 vel una est] aut una U

393 cavilatio *add.* *i.m.* S || determinate *om.* U

394-395 tamen... falsa *om.* *per homoio.* U

396 vel¹... vel²] erit vel non U

397 est² *om.* S

399 sub¹] habitudini *exp.* U

401 7 *add.* *i.m.* S || hoc *om.* U || quando *om.* U

402 puta *om.* U

403 contradictionis *om.* U || cum *mg.* U; sub *exp.* U

nis. Et sit ista: 'Antichristus erit', et tunc quero vel est vera vel non — patet per primum principium. Si est vera, habeo propositum, quia sicut tu ipse dicis, istam veritatem non perdet, eo quod significatum eius non mutabitur, et ita determinate habet unam partem contradictionis, scilicet
 410 veritatem. Si vero tu dicas quod non sit vera, ergo sua contradictorie opposita est vera per primum principium; sed sua contradictoria est ista: 'Antichristus non erit'; ergo ista: 'Antichristus non erit', fundat determinate habitudinem veritatis, et cum sit de futuro contingenti, habeo propositum.

415 Preterea, a quocumque removetur omnis gradus eius quod est esse positivum, ab eodem removetur omnis gradus eius quod est esse comparativum — patet, quia comparativum presupponit positivum; sed disiunctio est quedam species et quidam gradus comparisonis; ergo esse cum disiunctione verum est habere veritatem cum quodam gradu sive modo
 420 comparisonis; ergo presupponit habere veritatem modo positivo; sed hoc est habere absolute veritatem absque disiunctione; ergo si ista propositio: 'Antichristus erit', habet veritatem cum disiunctione, ergo habet veritatem aliquam absolute et determinate, et habetur intentum.

Confirmatur, quia quotienscumque formantur due propositiones de
 425 aliquo subiecto quarum quilibet est absolute falsa, tunc quilibet illarum cum disiunctione est falsa, sicut verbi gratia ista est falsa: 'Homo est asinus', similiter ista est falsa: 'Homo est capra', et ideo, ista disiunctiva erit falsa: 'Homo vel est asinus vel capra' — patet ergo maior propositio; sed si neutra pars effectus contingentis est determinata, ergo utraque pro-
 430 positio determinate dicens alteram partem contradictionis absque disiunctione et asserens determinate alteram partem contradictionis erit falsa; ergo utraque accepta cum disiunctione erit falsa, quod est inconveniens.

406 sit] si U

407 patet *om.* S || primum *om.* U

410-411 contradictorie opposita] opposite contradictoria U

415 8 *add. i.m.* S

418 comparisonis] compositionis U

420 comparisonis] compositionis U

421 habere absolute *inv.* U

424 9 *add. i.m.* S

427-428 et... capra *om. per homoio.* U

429-430 propositio *om.* S

431 erit] est Uac

415-432 cf. Franciscus de Marchia, *Scriptum* I, d. 35 (ed. cit. [II. 64-76])

Preterea, illud, quo posito nihilominus ponitur effectus in esse contingenter, non tollit ab effectu contingentiam | — patet ex terminis; sed
 435 posita determinatione cause ad agendum, ita quod effectus virtualiter contentus in sua causa totali sit determinatus ad alteram partem contradictionis, nihilominus ponitur effectus contingenter extra suas causas; quare etc. Probatio minoris tam in Deo quam in nobis, nam constat quod Deus libere produxit mundum, ita quod mundus est contingenter positus in esse,
 440 sicut cogimur dicere ex veritate fidei, et tamen prius ab eterno precessit determinatio divina ad producendum mundum pro tali signo determinato durationis, et ab eterno mundus ut virtualiter contentus in divina voluntate habuit determinatum esse ad alteram partem contradictionis; quare etc.

Similiter, idem patet in nobis, nam effectus voluntarius, qui a nobis
 445 voluntarie producitur, prius habet determinatum esse in electione nostra quam ponatur in esse per electionem nostram, quia prius, quamdiu sumus indeterminati ad agendum, consiliamur, et tandem sequitur electio, que est conclusio consilii, sicut patet tertio *Ethicorum*. Et deinde, quando iam sumus determinati per electionem et consilium, operamur illa que sunt in
 450 potestate nostra, sive sint opera que sunt in nobis cuiusmodi sunt actus morales, sive sint opera extra nos cuiusmodi sunt opera mechanica. Ergo non repugnat effectui contingenti quod habeat prius esse determinatum in sua causa quam ponatur in effectu, ac etiam per consequens non repugnat quod pro illo priori possit formari de ipso propositio categorica habens
 455 determinatam veritatem.

Preterea, nullum indifferens ad aliqua plura, stante sua indifferencia ad quodlibet illorum, producit determinate unum vel alterum ex illis —

434 S 88va

433 10 *add. i.m.* S || ponitur effectus *inv.* U

437 quare] ergo U

440 dicere *om.* U || tamen] cum U

441 signo determinato *inv.* U

448 sicut... *Ethicorum om.* S

451 opera²] operata S

454 quod pro *om.* U

456 11 *add. i.m.* S

433-455 cf. Franciscus de Marchia, *Scriptum* I, d. 35 (ed. cit. [II. 123-145]).

447-448 cf. Aristoteles, *Ethica Nicomachea* III, c. 4: 1113a3-5 (AL XXVI 3.4, pp. 416.26-417.1).

456-468 cf. Franciscus de Marchia, *Scriptum* I, d. 35 (ed. cit. [II. 90-105]).

patet 9 *Metaphysice*, ubi probat Aristoteles quod potentia rationalis que est oppositorum | non est principium activum antequam determinetur, quia si
 460 ageret tunc, ageret opposita; sed causa totalis productiva effectus contingentis producit determinate effectum ad alteram partem contradictionis pro aliquo instanti; ergo saltem prius natura fuit determinata ad alteram partem contradictionis producendam; sed constat quod illa determinatio, quicquid importetur nomine illius determinationis, non fuit posita in illa causa modo
 465 necessario, quia tunc effectus eveniret necessario; ergo fuit posita in ipsa contingenter; ergo stante contingentia circa causam productivam in agendo, stat eius determinatio, et per consequens determinatio ad unam partem contradictionis non repugnat contingentie.

Preterea, illud quod est commune necessario et contingenti non
 470 repugnat contingenti — patet ex se; sed determinatio ad unam partem contradictionis est communis necessario et contingenti; quare etc. Probatio minoris, nam vera contingentia non minus stat cum determinatione effectus ut contenti virtualiter in sua causa quam stet cum determinatione effectus pro illo instanti pro quo primo ponitur in esse extra suas causas; sed
 475 contingentia stat cum determinatione effectus ad alteram partem contradictionis pro illo instanti pro quo primo ponitur in esse (probatio: Quia si effectus contingens non ponitur in esse contingenter pro illo instanti pro quo primo ponitur extra suas causas, ergo pro nullo instanti poneretur in esse contingenter — patet, quia pro nullo alio instanti ponitur in esse; ergo
 480 pro nullo alio instanti ponitur in esse nec contingenter nec necessario); patet ergo quod vera contingentia stat cum determinatione effectus contin-

459 U 229rb

462 saltem prius *inv.* U

465 quia... necessario² *om. per homoio.* U

469 12 *add. i.m.* S

469-470 non repugnat contingenti *om. per homoio.* U

474 primo *om.* U

475 cum *om.* U

476 primo *om.* U

477 illo] ullo U

478 primo *om.* U || causas *om.* U

478-479 in esse *om.* U

479 ponitur *corr.* U; contingenter *exp.* U

480 in esse *om.* U

481-482 contingentis] ponibilis in esse de futuro *exp.* S

458-460 cf. Aristoteles, *Metaphysica* IX, c. 5: 1048a1-24 (AL XXV 3.2, pp. 184-185.152-176).

gentis pro illo instanti pro quo ponitur in esse extra suas causas. Ergo multo magis vera contingentia effectus contingentis possibilis in esse de futuro stat cum determinatione cause ad agendum ad unam partem contradictionis, et cum determinatione illius effectus ut virtualiter contenti ad unam partem contradictionis, ratione cuius determinationis potest formari propositio cathgorica de effectu contingenti antequam fiat habens determinatam veritatem, et ratione cuius etiam determinationis potest effectus contingens antequam fiat esse obiectum notitie determinate ad unam partem contradictionis, ita quod simul stabunt notitia determinata circa effectum contingentem de futuro et contingentia illius effectus de futuro.

<RESPONSIO PROPRIA>

Et ideo videtur mihi aliter esse dicendum circa istam questionem. Ubi est advertendum quod in rebus reperitur duplex indeterminatio: Una quidem est <in>determinatio de ponibili in esse, qua videlicet res est indeterminata ad posse poni in esse et posse non poni in esse; alia vero est <in>determinatio de facto esse vel de posito in esse, qua videlicet res est indeterminata ad esse de facto in esse et non esse de facto in esse.

Et ista duplex indeterminatio potest reperiri tam ex parte cause contingenter causantis quam etiam ex parte effectus contingerer producibilis. Sicut verbi gratia ex parte cause, nam causa uno modo est indeterminata ad posse agere et non agere, et hec est indeterminatio de ponibili in esse. Iterum, alio modo causa est indeterminata ad agere et non

482 suas *om.* U

485-486 et... contradictionis *om. per homoio.* U

488 etiam *om.* S

489 esse obiectum *inv.* U

491 et *s.l.* U

493 responsio propria *add. i.m.* SU

494 hic fuit magister Ioannes de las Cellas Cesaragusti *add. i.m.*² S || mihi *om.* U || esse *om.* U

494-495 est advertendum *inv.* U

495 indeterminatio] determinatio U || quidem *om.* S

496 <in>determinatio *om.* S; determinatio U || qua] quia U || indeterminata] determinata U

497 vero *om.* S

497-498 <in>determinatio *om.* S; Uac (!); determinatio Upc (!)

498 indeterminata Uac (!); determinata Upc (!)

500 indeterminatio] determinatio U || tam ex parte] ex causa U

502 ex] causa *exp.*

503 indeterminata] determinata U || indeterminatio] determinatio U

493-664 cf. Franciscus de Marchia, *Scriptum* I, d. 35 (ed. cit. [ll. 146-239]).

505 agere, et hec est indeterminatio de facto esse vel de posito in esse.

Et eodem modo ex parte effectus, nam effectus est indeterminatus uno modo ad posse produci et non produci, sive ad posse poni in esse et non in esse, et hec est indeterminatio de ponibili in esse. Iterum, alio modo effectus est indeterminatus ad esse et non esse, et hec est indeterminatio de
510 facto esse vel de posito in esse.

Et distinguuntur iste indeterminationes, scilicet de ponibili in esse et de posito in esse, quod patet, quia sicut non est idem poni de facto in esse cum eo quod est posse poni in esse, sed poni de facto in esse presupponit ponibile in esse et non e converso, ita etiam indeterminatio de facto
515 esse, qua videlicet res est <in>determinata ad esse de facto in esse et non esse, non est eadem cum <in>determinatione de ponibili in esse, qua videlicet res est indeterminata ad posse poni in esse et non in esse, sed indeterminatio secunda, scilicet de facto esse, presupponit primam, scilicet de ponibili in esse, et non e converso.

Et tunc ad propositum dico quod, sublata secunda indeterminatione, que est de facto esse, et posita determinatione sibi opposita, que est de facto esse, adhuc stabit indeterminatio prior, que scilicet est de ponibili in esse — patet, quia sublato posteriori in essentialiter ordinatis, non oportet quod auferatur prius. Et ideo, simul stabunt circa unam et eandem rem
525 determinatio de facto esse et indeterminatio de ponibili in esse, sicut verbi gratia dico quod ex parte cause contingenter causantis simul stant indeterminatio ad posse agere et non agere et determinatio ad agere. Et eodem modo ex parte effectus simul stant pro eodem instanti determinatio ad poni in esse de facto, sive ad actualiter de facto produci, et indeterminatio ad
530 posse produci et non produci, sive ad posse poni in esse et non in esse.

Dico igitur quod effectus contingens de futuro, antequam fiat, habet

505 indeterminatio] in determinato U

509 indeterminatio] determinatio U

511-512 scilicet... quod *om.* S

514 indeterminatio] determinatio U

515 et *om.* U

517 indeterminata] determinata U

517-518 indeterminatio] determinatio U

519 non] esse *exp.* S

521 determinatione] indeterminatione *Sac*

523 patet *om.* U || sublato] sublata U

524 stabunt] nunc U

525 in *s.l.* U

526 contingenter] contingentis *Uac*

526-527 indeterminatio] indeterminate U

527-528 et¹... parte *om.* U

determinationem ad unam partem contradictionis ut est in sua causa virtualiter contentus de facto vel de posito in esse, ita quod ut continetur in sua totali habet de facto determinationem ad unam partem contradictionis; 535 habet tamen indeterminationem de ponibili in esse, quia non necessario habet illam determinationem de posito in esse. Similiter ¹, ex parte cause dico quod causa contingenter causans, antequam causet effectum, determinata est de facto ad agere vel determinata de facto ad non agere; habet tamen indeterminationem de ponibili in esse, quia non necessario habet 540 illam determinationem de facto esse vel de posito in esse, ymo posset non habere eam, licet non coniunctim, scilicet supposito quod habeat eam actualiter de facto, tamen absolute posset non habere eam. Sicut verbi gratia quando Sortes currit actualiter, pro tunc habet determinationem de posito in esse ad currendum, et tamen pro tunc habet indeterminationem de 545 ponibili in esse, quia absolute loquendo posset non currere pro tunc, licet non coniunctim, scilicet supposito quod currat non posset pro tunc simul et coniunctim currere et non currere, tamen absolute et disiunctim posset pro tunc non currere.

Et in hoc est differentia inter causam contingentem et effectum 550 contingentem, ex una parte, et causam necessariam et effectum necessarium, ex alia parte, quia causa contingens etiam antequam causet et actualiter causat habet determinationem de facto esse vel de posito in esse, scilicet ad agere determinate pro tali tempore vel determinate ad non agere pro tali tempore; tamen habet indeterminationem de ponibili in esse, sci- 555 licet ad posse agere et non agere. Sed causa necessaria sic ¹ est determinata ad agere et non agere, et tamen non habet indeterminationem ad posse agere et non agere, ymo utroque modo determinata est. Similiter ex parte

536 U 229va

555 S 88vb

536 cause *om.* U

538 determinata... ad *om.* S

539 indeterminationem] determinationem U

546 coniunctim] con *exp.* S

547 et² *om.* U

549 causam] causantem *exp.* U

550 effectum] effectivam Uac

551 etiam *om.* S || et *om.* S

552 causat *om.* S

554 tamen *om.* U || indeterminationem] determinationem U

555 determinata] indeterminata S

556 non² *om.* U || indeterminationem] determinationem U

effectus, nam effectus contingens habet determinationem ad poni in esse; tamen habet indeterminationem ad posse poni in esse. Sed effectus necessarius habet sic determinationem ad esse et ad poni in esse quod tamen non habet indeterminationem ad posse poni in esse, ymo utroque modo est determinatus. Nec oportet quod ex parte cause contingentis et effectus contingentis queratur alia indeterminatio quam illa que dicta est, scilicet de ponibili in esse, quia illa sufficit. Nam ex hoc ipso quod aliqua causa potest agere et non agere, quamvis determinate agat, nihilominus contingenter agit, et effectus contingentis ponitur in esse. Et ex hiis patere potest quid dicendum sit ad questionem.

Tamen ut facilius capiantur illa que dicta sunt superius, elicio ex dictis sex conclusiones. Prima conclusio est quod indeterminatio de posito in esse non est eadem cum indeterminatione de ponibili in esse, sed eam presupponit. Et hoc patet, quia sicut se habent extrema inter se aliquarum habitudinum, ita se habent inter se ille habitudines — patet, quia habitudines caretherizantur ex suis extremis, sicut dicit Simplicius super *Predicamenta*; sed extrema secunde indeterminationis, que est quedam habitudo, que quidem extrema sunt 'positum in esse' et 'non positum in esse', sunt alia ab extremis prime indeterminationis, que sunt 'posse poni in esse' et 'non in esse', et ea presupponunt — non enim est idem actualiter esse positum in esse et posse poni in esse, alias omne quod posset poni in esse esset actualiter positum in esse, quod est falsum, tamen actualiter omne positum in esse presupponit posse poni in esse; ergo

559 indeterminationem] determinationem U

566 et² om. U

567 dicendum sit inv. U

568 prima conclusio add. i.m. SU (inv. U)

569 conclusio om. U

570 indeterminacione] determinatione U

571 hoc patet] hec patent U || aliquarum] aliquorum U

572 ille habitudines inv. U

575 positum¹] positivum U

577 est idem inv. U

578 actualiter] actu S || posse] ut U; esse add. s.l. U || alias omne] aliquis cause U

579 posset] possit U || actualiter positum] positivum actualiter U

580 omne positum] positivum U || posse om. U

572-574 Simplicius, *In Praedicamenta Aristotelis* (ed. A. Pattin, *Commentaires sur les Catégories d'Aristote, Corpus Latinum Commentariorum in Aristotelem Graecorum*, 5, vol. 1, Louvain-Paris 1971, p. 92).

secunda indeterminatio, que est ad esse positum actualiter in esse et non in esse, non est eadem cum prima indeterminatione, que est ad posse poni in esse et non in esse, sed eam presupponit.

Secunda conclusio quam elicio ex dictis est quod sine implicatione contradictionis potest res aliqua esse sub prima indeterminatione quamvis non sit sub secunda, sed non e converso. Et hoc patet, quia in essentialiter ordinatis prius potest absolvi a posteriori, sed non e converso, absque contradictione; sed prima indeterminatio, que est ad posse poni in esse, est essentialiter prior quam secunda, que est ad esse actualiter positum in esse; ergo etc. Poterit ergo res aliqua esse indeterminata ad posse agere et non agere, et tamen erit determinata ad agere. Poterit etiam res aliqua esse indeterminata ad posse produci et non produci, et tamen erit determinata ad produci tantum.

Tertia conclusio quam elicio ex dictis est quod ex hoc ipso quod res aliqua est indeterminata per primam indeterminationem, que est de ponibili in esse, quamvis non sit indeterminata per secundam indeterminationem, que est de posito in esse, nihilominus salvatur vera contingentia. Et hoc patet, quia solo illo posito circa realitatem positivam quod est impossibile enti necessario, ponitur sufficienter vera contingentia — patet, quia nihil est quod repugnet sub ente enti necessario nisi contingentia; sed indeterminatio de ponibili in esse repugnat sub ente enti necessario — patet, nam cause necessarie repugnat indeterminatio et indifferentia ad posse agere et non agere. Similiter, effectui necessario repugnat indeterminatio ad posse produci et non produci. Implicatio autem contradictionis est quod aliqua causa totalis sit necessaria et ipsa sit indifferens ad posse agere et non agere, quia da quod sit indifferens, ergo

606 U 229vb

581 indeterminatio] determinatio U || positum actualiter] actualiter positivum U

581-582 et non in esse om. S

582 eadem] aliquid U || indeterminatione] determinatione U

583 in om. U

584 secunda conclusio add. i.m. SU || quam... dictis om. S

586 in s.l. U

589 actualiter positum inv. U || in] act exp. U

592 erit] est U

594 tertia conclusio add. i.m. S || quam... dictis om. S

597 salvatur] de add. U

604 autem mg. S; om. U

605 necessaria] necessario U

606 da] dato U

poterit non agere, et per consequens non agit necessario nec erit causa necessaria, et erit implicatio contradictionis.

Quarta conclusio est quod per solam primam indeterminationem
 610 salvatur non solum vera contingentia sed etiam perfecta contingentia, ita
 quod nulla alia indeterminatio querenda sit. Et hoc patet, quia illud, quo
 osito et omni alio remoto ponitur ratio totalis contingentie, salvat per-
 fectam contingentiam sufficienter — patet ex terminis; sed prima indeter-
 minatio est huiusmodi; ergo etc. Probatio minoris: Quia hoc solo posito
 615 quod causa possit agere et non agere, et omni alio remoto, nihilominus
 causa agit contingenter secundum completam rationem contingentie, quia
 potest non agere. Similiter ex parte effectus, hoc solo posito quod possit
 poni et non poni in esse, et omni alio remoto, nihilominus ponitur effectus
 contingenter, nam ex hoc quod Sortes potest non currere, quamvis currat,
 620 nihilominus tamen currit contingenter.

Quinta conclusio quam elicio ex dictis est quod de effectu contin-
 genti de futuro potest haberi notitia determinata ad unam partem contra-
 dictionis, et formari de ipso propositio singularis categorica ad unam
 partem contradictionis habens determinatam veritatem. Et hoc patet, quia
 625 cui non repugnat determinatio ad unam partem contradictionis in sua enti-
 tate non repugnat determinatio ad unam partem contradictionis in sua veri-
 tate vel scibilitate — patet, quia dispositio uniuscuiusque in entitate est sua
 dispositio in veritate, secundo *Metaphysice*; sed effectui contingenti non
 repugnat determinatio ad esse posito vel facto ad unam partem contradic-
 630 tionis in sua entitate, et ut continetur virtualiter in sua causa totali, ut ex

609 quarta conclusio *add. i.m. S*

611 quia *om. U*

612 posito *mg. U*

612-613 perfectam... sufficienter] sufficienter perfectam contingentiam *U*

614 ergo etc *om. U* || minoris *om. U*

619 quamvis] non *add. U*

620 currit] concurrat *U*

621 quinta conclusio *add. i.m. S* || conclusio] est *add. U* || quam... dictis *om. S* || est *om. U*

623-624 et... contradictionis *om. per homoio. U*

625 contradictionis] ad unam partem *exp. S*

627-628 quia... veritate] ex *S*

629 determinatio] de *S*; ^{va} ad unam partem contradictionis in sua veritate vel scibilitate —
 patet, quia dispositio uniuscuiusque in entitate in (!) sua dispositio in veritate ^{cat} *exp. U* ||
 ad¹ *om. S*

627-628 cf. Aristoteles, *Metaphysica* II, c. 1: 993b31-32 (AL XXV 3.2, p. 44.33-34).

supradictis patet; quare etc.

Sexta conclusio quam elicio ex dictis est quod determinatio de posito in esse non inducit necessitatem absolutam et in sensu diviso, licet inducat necessitatem conditionatam et in sensu composito. Sicut verbi
 635 gratia quando Sortes currit actu, tunc ponitur determinatio circa cursum ad unam partem contradictionis de inesse posito; tamen talis determinatio, quamvis inducat necessitatem conditionatam et in sensu composito, quia videlicet Sortes pro tunc non potest coniunctim simul cum cursu in esse
 640 posito habere alteram partem contradictionis, scilicet negationem cursus, tamen absolute loquendo et in sensu diviso potest Sortes habere alteram partem contradictionis. Et hoc patet, quia determinatio circa illud quod est posterius ad veram contingentiam et que stat cum vera contingentia non ponit necessitatem absolutam et in sensu diviso — patet ex terminis; sed determinatio de posito in esse sive de facto esse est circa illud quod est
 645 posterius ad veram contingentiam — est enim circa positum in esse, quod est naturaliter posterius eo in quo consistit vera contingentia, scilicet posterius eo quod est posse poni vel non poni in esse, et stat talis determinatio cum vera contingentia, ut superius dictum est; ergo etc. Et hoc patet, quia quando Aristoteles dicit in fine primi *Peryarmenias* quod,
 650 “omne quod est, quando est, necesse est esse,” hoc verum est necessitate conditionata et in sensu composito; tamen non est verum necessitate absoluta et in sensu diviso, ymo talis necessitas conditionata et in sensu composito, proveniens ex determinatione circa rem positam in esse, stat cum vera contingentia proveniente ex indeterminatione circa rem de poni-

631 quare] ergo U

632 sexta conclusio *add. i.m.* S || quam... dictis *om.* S

633 posito] puncto U

635 currit actu *inv.* U

636 unam] una U || tamen] cum U

637 inducat *om.* U

638 videlicet] vel tunc U || pro tunc *om.* U || coniunctim] coniungi U

639 posito *om.* U

642 que] qua U

645 contingentiam] ^{va} et qua stat cum vera contingentia ^{cat} *exp.* U || enim *om.* U

647 posse *om.* U || vel] et U

648 superius dictum est] dictum est superius U

649 quia] quod S

650 quando est *om.* U || necesse est *inv.* U

653 positam] de posito re de posito U

655 bili in esse et non in esse in sensu diviso.

Et ex his complete patet quid tenendum sit de questione, quia cum queritur utrum effectus contingens antequam fiat habeat in re aliquam determinationem, ita quod ut continetur in sua causa totali habeat determinationem ad unam partem contradictionis, ratione cuius sit formabilis de ipso propositio cathégorica habens determinatam veritatem, quia dicendum
660 est quod sic. Habet enim determinationem de inesse pro quanto causa determinata est determinatione de posito in esse ad agere unam partem determinatam contradictionis. Habet tamen indeterminationem de ponibili in esse, ut ex dictis patet.

665

<AD RATIONES AUREOLI>

[~1] Tunc respondeo ad rationes in contrarium que sunt satis difficiles. Ad primam, cum dicitur ex intentione Aristotelis in primo *Peryarmenias* quod omne illud de quo potest formari propositio cathégorica habens determinatam veritatem est necesse esse etc., dico quod maior propositio est vera,
670 si illa veritas sit determinata duplici determinatione, scilicet de posito in esse et de ponibili in esse. Sed si sit determinata solum secundaria determinatione, scilicet de posito in esse, habeat tamen indeterminationem de ponibili in esse, tunc maior propositio est falsa, nec est de intentione
675 Aristotelis.

[~2] Ad secundum, quando dicitur, 'impossibile est quod omnia necessario et inevitabiliter', etc., concedo maiorem, sed nego minorem.

Et ad probationem, quando dicitur, 'si de aliquo sit verum | dicere determinate quoniam erit, ergo oppositum eius est impossibile evenire',
680 dico quod verum esset si de illo determinate dici posset, 'quoniam erit duplici determinatione', scilicet de ponibili in esse et de posito in esse. Sed

678 U 230ra

655 in³ om. U

658 habeat] habet U

663 determinatam om. U

666 ad rationes Aureoli et multorum aliorum add. i.m. S

667 tunc] ex tunc U

668 dicitur om. U

671 si] scilicet U || sit] sunt U || determinatione] indeterminatione Sac

676 ad secundum add. i.m. S

678 sit om. U || dicere] est dicere U

668-670 cf. Aristoteles, *Peryarmenias*, c. 9: 19b12-15 (AL II 1, p. 14.16-20).

in proposito non est ita, nam propositio de futuro contingenti vera non habet aliam determinationem in veritate quam effectus contingens virtualiter contentus in sua causa habeat in entitatem. Nunc autem effectus non
 685 habet nisi unicam determinationem, scilicet de posito in esse virtualiter contento ad unam partem contradictionis. Sed cum hoc stat indeterminatio de ponibili in esse absolute et in sensu diviso ad utramque partem contradictionis. Quare ratio non valet.

[~3] Ad tertiam, cum dicitur, 'si propositio cathgorica qua absolute et sine disiunctione dicitur etc.', nego primam consequentiam.
 690

Et ad probationem, que tota stat in hoc quia non potest inveniri instans in quo veritas eius possit mutari etc., ego dico quod aliquid posse mutari ab uno contradictorio in aliud contradictorium potest intelligi tripliciter: Uno modo in sensu composito compositione durationis et extremorum, ut sit sensus quod unum et idem potest coniunctim habere pro
 695 eodem signo durationis utrumque extremorum contradictionis, et iste sensus est impossibilis. Alio modo potest intelligi in sensu diviso divisione durationis et extremorum, ut sit sensus quod unum et idem potest habere disiunctim pro alio et alio signo durationis nunc unum extremum contradictionis, nunc aliud extremum successive, et iste intellectus est verus.
 700

Alio modo potest intelligi in sensu composito compositione durationis vel in sensu unito unione durationis, tamen in sensu diviso durationis divisione extremorum, ut sit sensus quod unum et idem potest habere simul simultate durationis disiunctim disiunctione extremorum utrumque extremum contradictionis. Et iste intellectus est etiam possibilis et verus, nam
 705 una et eadem res habens aliquid contingenter potest habere illud pro aliquo instanti et pro eodem instanti potest disiunctim disiunctione extremorum

691 S 89ra

682 ita] sic U

684 habeat] habet U || nunc] non Uac

685 unicam] entitatem exp. U

688 ratio om. S

689 ad tertiam add. i.m. S

692 possit] posset U || ego om. S

695 ut] et U

697 in om. U

698 et¹ om. U

700 extremum om. S

702 durationis² om. S

705 est etiam inv. U

707 potest] simul exp. S

absolute loquendo non habere illud. Et tota ratio est quia res habens illud
contingenter pro eodem instanti habet et pro eodem instanti contingenter
710 habet, quia da quod non pro eodem instanti habeat illud et habeat illud
contingenter, sequetur quod pro nullo instanti habeat illud contingenter.
Non enim potes dicere quod habeat illud contingenter pro aliquo instanti
precedenti, quia sic iam cessit in preteritum. Nec potest dici quod habeat
illud contingenter pro aliquo instanti futuro, quia pro illo instanti non habet
715 eum sed habebit. Et ego loquor de instanti pro quo habet illud contingen-
ter, et hoc non potest dari nisi presens instans, ita quod pro eodem instanti
de presenti habet illud et habet illud contingenter, et hoc pro quanto potest
disiunctim disiunctione extremorum non habere illud. Et si aliquo modo
habet illud necessario, hoc est conditionate et in sensu composito, compo-
720 sitione sive unione durationis et extremorum. Et ideo ratio non concludit.

[~4] Ad quartam, cum proceditur ad secundam consequentiam, sci-
licet quod si propositio est necessaria in sua veritate, ergo significatum eius
ponetur inevitabiliter in esse, concedatur totum, quia determinationem veri-
tatis habet propositio ex determinatione sui significati in re extra.

725 [~5] Ad quintam, cum dicitur, 'Non est alio modo querenda veritas
in propositione etc.', concedo maiorem, sed nego minorem.

Et quando dicitur quod effectus contingens antequam fiat est de se
indifferens ad esse et non esse etc., dico quod est de se indeterminatus et
indifferens, indifferentia de ponibili in esse, sed non est de se indifferens
730 indifferentia de posito in esse virtualiter contento in sua causa, sed ut sic
habet determinationem de <facto> in esse et de posito in esse ad unam
partem contradictionis, et causa determinata est ad agere, licet non sit
determinata ad posse agere.

708 et] quare U

710-711 habet... contingenter *om. per homoio.* U

712 potes] potest U || instanti] futuro *exp.* U

713 nec] non S

713-714 potest... contingenter *om.* S

715 eum *om.* S

720 et¹ *om.* U

721 ad quartam *add. i.m.* S

722-723 eius ponetur *inv. Sac*

723-724 veritatis] quia *exp.* S

725 ad quintam *add. i.m.* S

728 se *om.* S

729 est de se indifferens *om.* S

731 <facto> *om.* S; *lac.* U

[~6] Ad sextam, ubi probatur quod effectus antequam sit et ut est
 735 virtualiter contentus in sua causa, non habet aliquam determinationem ad
 essendum, concedo maiorem propositionem, sed nego minorem. Nam licet
 causa non sit determinata precise ad posse agere et non agere antequam
 agat, nihilominus determinata est ad agere vel ad non agere, sed tamen eo
 ipso quod potest agere et non agere, sequitur quod contingenter agat. Nam
 740 etiam quando actualiter agit, agit contingenter, et potest in sensu diviso
 divisione extremorum non agere absolute loquendo.

[~7] Ad septimam, cum dicitur, 'conditionalis vera est necessaria',
 concedatur dummodo accipiatur veritas totius conditionalis. Sed cum
 dicitur, 'si effectus contingens | sit determinatus antequam fiat ad unam
 745 partem contradictionis, ergo necessario eveniet' etc., dico quod ista
 conditionalis non est vera, quia ad hoc ut effectus necessario eveniat
 oportet quod sit determinatus determinatione immutabili, que est determi-
 natio ad unam partem de ponibili et non solum est determinatio ad unam
 partem de inesse vel de posito in esse. Et quod ita sit patet ex hiis que
 750 ponit fides catholica, nam ab eterno divina voluntas ordinavit et deter-
 minavit producere mundum pro tali determinato nunc, et per consequens
 mundus habuit ab eterno determinatum esse in sua causa totali ad unam
 partem contradictionis. Et tamen Deus libere produxit mundum, et mundus
 libere et contingenter est productus. Ab eterno igitur propositio ista fuit
 755 vera: 'Mundus erit in tali signo ymaginabili durationis', et fuit determinate
 vera, tamen non fuit immutabiliter vera. Et significatum eius habuit ab
 eterno in causa sua et etiam in esse cognito determinatum esse ad unam
 partem contradictionis, tamen non immutabiliter.

[~8] Ad octavam, cum dicitur, 'si futurum contingens contentum
 760 virtualiter in sua causa etc.', nam tota difficultas illius rationis residet in

744 U 230rb

734 ad sextam *add. i.m.* S || et *om.* U

736 propositionem *om.* S

742 ad septimam *add. i.m.* S

743 totius] ipsius U || sed] et S

745 etc *om.* U

748 est determinatio *om.* S

749 posito in] facto U

759 ad octavam *add. i.m.* S

760 sua *om.* U || residet] desidet U

734-849 cf. etiam Franciscus de Marchia, *Scriptum* I, d. 35 (ed. cit. [ll. 248-306]), sed
 responsio Michaelis differet multum.

hoc, quia non apparet quomodo determinatio in causa sit in potestate cause, supposito quod illa determinatio sit previa universaliter omni actioni contingenti. Et ideo sciendum est quod non solum effectus est in potestate cause agentis contingenter, sed etiam actio per quam causa causat effectum

765 suum.

Iterum, non solum actio est in potestate sua, sed etiam determinatio ad actionem. Et per prius est in potestate sua determinatio ad actionem prout est quidam ordo realis sive rationis determinans formaliter potentiam ad eliciendum actionem, si sit actio elicitata, quam sit in potestate sua actio elicitata, et per prius est in potestate sua actio elicitata quam sit effectus qui est terminus actionis.

[~9] Sed contra hoc videtur esse sequens argumentum, et ideo respondeo ad ipsum. Quando videlicet queritur utrum talis determinatio potentie ad agendum ponatur in potentia ab ipsamet potentia vel causa effective vel non etc., respondeo: Dico enim quod si non sit causa contingens causans per libertatem arbitrii, potest poni determinatio in ipsa effective per determinationem superioris cause, tam diu ascendendo per causas contingentes quod deveniatur ad primam causam agentem per libertatem arbitrii, que est voluntas divina.

780 Si autem queras de prima determinatione divine voluntatis ad agendum, tunc dico quod indeterminatio divine voluntatis non est respectu actus vel actionis, accipiendo actionem pro actu intrinseco divino, sed est respectu effectus producti. Et ideo divina voluntas non habet determinationem respectu actus, sed respectu effectus producti. Dico etiam ulterius
785 quod proprie loquendo, voluntas divina non determinatur passive ad agendum quasi recipiat a se vel ab aliquo determinationem qua formaliter determinetur, sed ipsamet voluntas est primum simpliciter determinatum active,

762 quod] quia U || illa determinatio inv. U

764 sed etiam om. per homoio. U

767 et... actionem om. per homoio. U

768 determinans] terminans U || formaliter] potentia add. U

769 sua om. S

772 ad nonam add. i.m. S

775 etc om. U

779 est] prima add. U

780 autem om. U

782 actus vel om. U

783 effectus] divini exp. U

786 aliquo] contra add. U

786-787 determinetur om. U

787 voluntas om. S

sed determinatio passiva formaliter accepta est circa effectum quem determinat voluntas divina ad alteram partem contradictionis.

790 Posset etiam cum aliquali intelligentia sustineri quod si causa contingens sit causa per libertatem arbitrii, sicut est voluntas increata vel creata, quod determinatio est in ipsa voluntate ante omnem actionem. Nam determinatio voluntatis ad agendum est quedam habitudo de genere relationis dependens ex libertate arbitrii. Nunc autem non est uniformiter loquendum de relationibus dependentibus ex libertate arbitrii et de relationibus dependentibus ex causis naturalibus. Nam relatio dependens ex causis naturalibus non potest alicui advenire de novo nisi per aliquam novam actionem, et nisi etiam per aliquam novam mutationem in aliquo absoluto in eo cui advenit vel in alio. Sed relatio, sive realis sive rationis, dependens ex 800 libertate arbitrii potest alicui de novo advenire et sine nova actione et sine mutatione in aliquo absoluto in se vel in alio.

Et iste est modus sustinendi illam probabilem opinionem que ponit quod voluntas non actuatur se, tamen determinat se, quia stante primo actu creato ab obiecto bifurcato, potest voluntas habere relationem determinativam tendentie ipsius ad alterum obiectum tantum, et hoc sine aliqua 805 mutatione sui et sine generatione alicuius absoluti in se vel in alio.

[~10] Ad decimam, quando dicitur quod effectus futurus contingens haberet similem determinationem qualem habet pro illo instanti pro quo ponitur in esse etc., ego concedo quod eandem determinationem habet 810 effectus futurus contingens in causa sua ut in ipsa virtualiter continetur, et est effectus de futuro, quam habet idem effectus de presenti dum ponitur in

788 accepta *om.* S

790 etiam] dici *add.* U || aliquali] aliqua U

791-792 increata vel creata *inv.* U

792 in *om.* U

796 causis¹] suis U

797 aliquam *om.* U

798 eo] se U

801 mutatione] immutatione U

802 modus sustinendi opinionem Egidii *add. i.m.* S || ponit] dicit U

803 actuatur] activatur S

804 bifurcato] refigurato U

807 ad decimam *add. i.m.* S

809 ego *om.* S || eandem determinationem] eadem U

810 contingens] determinationi *add.* U || in ipsa virtualiter] virtualiter in ipsa U

811 est effectus *inv.* U || quam] quem U

802-803 sc. Aegidius Romanus, sed non inveni hanc opinionem.

esse | extra causas suas.

Et cum dicitur quod effectus, quando ponitur in esse, est sic determinatus ad unam partem contradictionis quod impossibile est pro tunc esse
815 sub alia parte contradictionis, dico quod verum est conditionate et in sensu unito unione durationis | et extremorum. Sed absolute et in sensu unito unione durationis, diviso tamen divisione extremorum, non est verum. Et quando Aristoteles dicit quod omne quod est etc., patuit superius quod verum est de necessitate conditionata et in sensu unito unione durationis et
820 extremorum, sed non est verum de necessitate absoluta et in sensu diviso divisione extremorum.

[~11] Ad undecimam, cum queritur, posito quod ista sit determinate vera: 'Antichristus erit', utrum sit possibile Antichristum non fore etc., dico quod Antichristum non fore est possibile, tamen numquam ponetur,
825 scilicet pro illo instanti pro quo sua opposita est vera. Et hoc ideo quia Antichristum fore pro tali signo durationis est determinatum determinatione de posito in esse, et tamen non est determinatum determinatione de ponibili, ymo de ponibili in esse est indeterminatum. Et ideo, quia determinatum est determinatione de posito in esse ad unam partem contradictionis ut
830 continetur virtualiter in sua causa totali, ideo propositio qua diceretur, 'Antichristus non erit', est determinate falsa, licet non sit impossibilis. Et hoc ideo quia sua opposita est determinata determinatione de posito in esse, sed non est determinata determinatione de ponibili in esse.

[~12] Ad duodecimam, cum dicitur quod talis determinatio cedit in
835 preteritum etc., respondeo: Dico quod, supposito quod illa propositio cum sua veritate cedit in preteritum, tunc inevitabile est quin propositio fuerit

812 S 89rb

816 U 230va

813 est sic] ergo U

816 unione] unitate U

816-817 et¹... durationis *om. per homoio.* U

818 patuit] ptuit U

822 ad undecimam *add. i.m.* S

825 scilicet *om.* U

827 in esse et *om.* U

828 ymo] vel U || indeterminatum] determinatum U

829 est *om.* U

833 determinatione *om.* U

834 ad duodecimam *add. i.m.* S || in *om.* U

817-818 Aristoteles, *Periermenias*, c. 9: 19a23-34 (AL II 1, p. 17.3-4).

vera de preterito. Et hoc non quidem ratione determinationis ad unam partem contradictionis, sed ratione preteritionis. Nam quicquid sit illud quod est contingens, quando tamen ita est quod illud cedit in preteritum, illud
 840 est inevitabile ratione preteritionis, non tamen ratione determinationis ad unam partem contradictionis, quia sicut patuit superius, determinatio stat, saltem aliqua, cum vera contingentia.

Est tamen ulterius considerandum quod propositio habens determinatam veritatem de presenti, qua de presenti dicitur de aliquo effectu
 845 futuro contingenti, 'hoc determinate erit', potest mutari, licet non mutetur. Et est indeterminata de ponibili in esse, sed est determinata de posito in esse. Et potest etiam pro tunc pro quando fundat habitudinem veritatis fundare absolute et in sensu diviso divisione extremorum habitudinem falsitatis, licet de facto numquam fundet. Et ideo ratio non concludit.

850

<AD RATIONEM PRINCIPALEM>

Ad rationem principalem, patet ex dictis, quia cum dicitur, 'nullum habens determinationem ad alteram partem contradictionis potest subesse alteri parti contradictionis', dicendum quod verum est, si esset determinatum
 855 determinatione de ponibili in esse et de posito in esse. Sed in proposito non est sic, sed est determinatum solum determinatione de posito in esse, cum qua tamen stat indeterminatio de ponibili in esse. Ideo non valet.

837 determinationis] indeterminacionis U

841 patuit] ptuit U

846 et om. U

847 quando] quanto U

848 fundare] etiam exp. S || extremorum] fundare add. U

852 ad rationem principalem add. i.m. S

853 potest subesse] prout subest U

857 ideo non valet] ut visum est superius U

851 cf. hic supra, ll. 9-14.

<DISTINCTIO 36>

"Solet hic queri," etc. Hec est distinctio 36, in qua Magister inquit quomodo omnia sunt semper Deo presentia per actualem notitiam. Et quia specialis difficultas in ista materia videtur occurrere propter contingentia, ideo moveo adhuc circa contingentia duas questiones, quarum prima est:

<QUAESTIO PRIMA>

Utrum in rerum natura sit aliquis effectus simpliciter contingens.

Et arguo primo quod non, quia quod simpliciter loquendo non potest impediri non est simpliciter contingens, licet huic vel illi sit contingens; sed nullus effectus est in rerum natura qui simpliciter possit impediri — patet, quia licet effectus alicuius cause particularis possit impediri per concursum alterius particularis cause, tamen illemet concursus ex quo oritur impedimentum reducitur tamquam per se intentus in aliquam causam superiorem; ergo tandem oportet devenire ad unam primam causam cuius effectus nullo modo possit impediri, nec ab alio, cum sit prima causa, nec a se, quia tunc esset causa indeterminata ad agendum, quod videtur inconueniens, quia nullum indeterminatum potest esse primum simpliciter — ; quare etc.

Contra: Si omnia evenirent de necessitate nature, non oporteret consiliari vel negotiari — tunc enim frustra consilium adhiberemus; sed consequens est inconueniens et perniciosum; quare etc.

Respondeo: Contingentia potest accipi dupliciter: Uno modo secundum quid et in comparatione; alio modo simpliciter et absolute. Est autem contingentia secundum quid et in comparatione quando effectus est contin-

3 contingentia] contingentiam U

4 contingentia] contingentias U

7 simpliciter om. U

10 possit] posset U

11 possit] posset U

18 quare etc om. S

20 consiliari vel negotiari inv. U

21 consequens] hoc U || quare] ergo U

22 responsio add. i.m. S

24 quando] videlicet add. U

1-2 cf. Lombardus, *I Sent.*, d. 36 (ed. cit., pp. 258.22-263.13).

22-67 cf. Franciscus de Marchia, *Scriptum I*, d. 36, a. 1 (ed. Schabel-Friedman [S-F], forthcoming).

25 gens uni cause particulari que potest impediri ex concursu alterius parti-
 cularis cause. Et hoc pro quanto illa particularis causa impedibilis non est
 usquam causa sufficiens ad producendum totaliter effectum, sed necessario
 requirit aliquam dispositionem in se vel in alio que tollitur per concursum
 alicuius cause accidentaliter concurrentis accidentalitate relata ad inten-
 30 tionem cause particularis agentis impedibilis. Tamen non concurrat acciden-
 taliter et contingenter per habitudinem ad totum universum et in ordine ad
 omnes causas concurrentes, ymo ille concursus ex quo provenit impedi-
 mentum est per se intentus ab aliqua superiori causa. Et ideo talis | contin-
 gentia est secundum quid et in comparatione, scilicet in comparatione ad
 35 hanc particularem causam que potest impediri. Tamen simpliciter loquen-
 do, prout effectus naturales dependent ex omnibus suis causis per se, tale
 impedimentum non est contingenter; nec in tali impedimento nec in concursu
 ex quo impedimentum provenit reperitur contingentia, sed necessitas
 et naturalitas, quia effectus naturales, positus omnibus suis per se causis
 40 concurrentibus, tam ex parte activi quam ex parte passivi, eveniunt de
 necessitate nature.

Et ideo de effectibus sic contingentibus secundum quid et in com-
 paratione, qui tamen simpliciter loquendo in ordine ad omnes suas per se
 causas concurrentes sunt necessarii et non impedibiles per actionem ali-
 45 cuius agentis naturalis, ideo de talibus effectibus non est consilium apud
 aliquem infra primum agens, quia tales effectus contingentes secundum
 quid et in comparatione sunt simpliciter necessarii, non existentes in potestate
 alicuius infra Deum, nisi ex speciali privilegio committeretur alicui
 potestas super tales effectus naturales. Propter quod non oportet consiliari

33 U 230vb

25-26 particularis cause *inv.* U

27 usquam causa] usquequam S || producendum] probandum U

27-28 necessario requirit *inv.* U

28 que] qui U

29 accidentaliter] accidenter S || accidentalitate] accidente U

35 particularem *om.* U

39 suis per se] per se suis S

40 tam *s.l.* U; tamen *exp.* U

48 committeretur] imitetur U

49 oportet] valet U

49-51 cf. Aristoteles, *Ethica Nicomachea* III, c. 5: 1112a22-26 (AL XXVI 3.4, p. 415.13-16).

50 utrum cras pluat vel non pluat, sicut dicit Aristoteles, tertio *Ethicorum*, et hoc ideo quia pluere non est in potestate nostra.

Sed alia est contingentia simpliciter et absolute, et hoc quando positus omnibus causis per se concurrentibus, tam ex parte agentis quam ex parte passi, ita quod nihil desit ad hoc quod effectus ponatur extra suas causas, adhuc tamen potest poni et non poni effectus. Et hoc ideo quia adhuc est in potestate cause ponere vel non ponere effectum. Et talis contingentia non potest reperiri nisi in habentibus libertatem arbitrii, de quibus concedere oportet quod, positus omnibus per se requisitis ad effectum, adhuc possunt agere et non agere. Et ex tali contingentia simpliciter, que est ipsamet libertas, provenit meritum et demeritum, et laus et vituperium, quia in potestate agentis est agere vel non agere, sicut a principio creationis angelorum in potestate ipsorum fuit superbire coram Deo, sicut fecerunt angeli conruentes, et in potestate ipsorum fuit humiliari coram Deo, sicut fecerunt angeli perseverantes. Sicut etiam nos manifeste experimur in nobis quod in potestate nostra est quedam facere et non facere, et talia sunt de quibus oportet consiliari et negotiari, sicut dicit Aristoteles, tertio *Ethicorum*, quia sunt in potestate nostra.

Quod autem contingentia primo modo dicta sit in rebus, nullus umquam dubitat sane mentis, quia ad sensum quilibet experitur quod unum agens conatur facere aliquid quod aliud agens nititur destruere.

Sed dubitatio specialis videtur esse de contingentia secundo modo dicta, qualis reperitur in actibus humanis. Hanc enim contingentiam nullo modo subiectam ordini causarum naturaliter agentium non concessissent omnes philosophantes. Licet fatuissime negassent eam, tamen habentes aspectum ad quasdam extrinsicas considerationes et ad quasdam extrinsicas

50 pluat² om. U

52 hoc] videlicet add. U

54 quod²] ut U

54-55 suas causas inv. U

56 est s.l. U

63 conruentes] ruentes U || in... Deo] humiliari S

64 experimur om. U

65 nobis] videmus add. U

66 consiliari et negotiari inv. U

69 dubitat] dubitavit U || unum] una U

70 facere... nititur om. U || destruere] impedire U

75 extrinsicas¹] intrinsecas Uac s.l. || et om. U

66-67 cf. Aristoteles, *Ethica Nicomachea* III, c. 5: 1112a30-b32 (AL XXVI 3.4, pp. 415.20-416.22).

71-154 Fortasse haec disceptatio sit realiter de tempore Michaelis.

difficultates eis imminentes ponendo libertatem arbitrii, per quam homo potest, positis omnibus per se requisitis ad actum, agere et non agere, ideo aliqui moti fuerunt ad negandum talem contingentiam simpliciter acceptam.

80 <RESPONSIO ALIORUM>

Et ideo aliqui conantur probare talem contingentiam simpliciter acceptam. Primo sic: Quotienscumque aliquid commune dividitur per aliqua duo dividencia, si est dare membrum ignobilius, multo fortius est dare membrum nobilius; sed contingentia dividitur | per contingentiam privativam
85 que est quando causa aliqua particularis impeditur a sua actione propter concursum alterius cause, et contingentiam positivam que est illa secundum quam, positis omnibus per se requisitis, adhuc potest agens ex sua libertate agere et non agere — et iste due contingentie habent se sic quod una vel
90 prima est secundum quid et ignobilior, secunda vero est contingentia simpliciter et nobilior; et ergo cum in rerum natura sit dare primam, multo fortius erit dare secundam.

Sed ista ratio non concluderet evidenter adversariis, ymo diceret adversarius quod ratio petit quod est in principio, scilicet quod contingentia dividatur per predicta duo membra. Nam non videretur sibi quod in rerum
95 natura sit possibile esse aliqua contingentia positiva nec aliqua contingentia simpliciter, quia omnis contingentia est propter defectum alicuius cause non habentis plenarium vigorem ad tollendum omnia impediencia, et ideo omnis contingentia pertinet ad defectum. Et ex hoc ipso sequitur quod non sit dare contingentiam simpliciter, quia non est dare defectum vel malum
100 simpliciter, sed solum secundum quid. Supponit ergo ratio quod continen-

84 S 89va

76 imminentes] munentes U || quam homo] hoc U

77 per se requisitis] acquisitis per se U

80 responsio aliorum, prima ratio *add. i.m.* S

85 causa] aliquis U

86-87 secundum quam] quando S

88 una vel *om.* U

89 et *om.* U

90 et¹] erit *add.* U || et² *om.* U || cum] si U || primam] ergo *add.* U

91 erit dare *om.* U

92 contra primam rationem *add. i.m.* S

98 et *om.* U

99 contingentiam] contingentia U

100 secundum] sed Uac

tia in communi dividatur per contingentiam simpliciter, que est contingencia positiva, et per contingentiam secundum quid, que est privativa, et quamvis hoc verum sit, tamen ratio supponit quod principaliter vertitur in dubium¹.

- 105 Et ideo isti idem arguunt ulterius sic: Omne per accidens reducitur ad per se; sed contingentia per accidens causarum naturalium, que est contingencia secundum quid, non potest reduci ad causalitatem necessariam ipsarum, quia ex causalitate necessaria causarum naturalium non provenit nisi effectus necessarius; ergo talis contingentia per accidens et secundum
110 quid reducitur ad contingentiam per se simpliciter. Dicunt tamen isti quod talis contingentia per se, ad quam reducitur contingentia per accidens et secundum quid, reperta in effectibus naturalibus non est contingentia voluntatis humane — quia non dependent naturales effectus a voluntate humana — sed est contingentia voluntatis divine que contingenter causat
115 quicquid causat extra se. Nam si divina voluntas causaret necessario illa quorum est causa extra se, tunc omnia evenirent de necessitate, quod est impossibile.

- Sed quamvis ista ratio concludat verum et per medium aliqualiter probabile, tamen adhuc diceret adversarius quod petit quod est in principio.
120 Nam ratio supponit quod in rerum natura sit quedam per se contingentia ad quam reducatur contingentia per accidens, et hoc est principaliter probandum. Nam non est uniformiter loquendum de reductione eorum que important ex sua ratione imperfectionem et de reductione eorum que important formaliter perfectionem, quia illa que important imperfectionem non
125 habent unam per se causam simpliciter talem in quam reducantur, sed illa que important perfectionem sic. Nunc autem diceret adversarius quod omnis contingentia de mundo importat imperfectionem et defectum, ymo

104 U 231ra

101 simpliciter] sed solum secundum quid. Supponit ergo ratio quod per (s.l.) contingentia add. U

105 secunda ratio add. i.m. S

109 contingentia] accidentia U

109-110 per... quid] secundum quid et per accidens U

110 per mg. U; secundum exp. U || tamen om. U

111 contingentia¹ om. U || per accidens et om. U

116 de] ex U

118 contra secundam rationem add. i.m. S

124 important] forma exp. S

125 unam] una U

contingentia est malum et defectus et privatio debiti effectus, et ideo non est querendum aliquid in quod tamquam in per se suam causam reducatur, sicut tu ymaginaris.

Et cum tu dicis, 'contingentia per accidens causarum naturalium non potest reduci ad causalitatem necessariam causarum naturalium', etc., diceretur quod contingentia quam tu dicis esse contingentiam per accidens non reducitur in aliquod positivum sicut in per se suam causam, nec reducitur in necessitatem causarum naturalium, sed in defectum causarum naturalium, quia contingentia defectus est. Nec est querenda sibi causa positiva, sed privativa, recedens scilicet a plenaria perfectione.

Et ideo arguunt ulterius sic: Si in actibus humanis non esset alia contingentia quam in effectibus causarum naturalium, sequeretur quod actus humani non essent magis laudabiles vel vituperabiles quam sint effectus causarum naturalium. Et ita homo non esset magis subiectum virtutis et vicii quam animal brutum, quod est magnum inconveniens.

Sine dubio ista ratio est bona; tamen propter corruptionem appetitus et propter quasdam extrinsecas difficultates non haberet adversarius pro inconvenienti illud quod concluditur pro inconvenienti. Quicquid tamen sit de conclusione que intenditur, quia infallibiliter est vera, tamen illud quod assumitur pro medio, scilicet quod actus humani sint laudabiles et vituperabiles eo modo quo loquimur hic de laude et vituperio, prout videlicet debentur agentibus habentibus in potestate sua agere et non agere, etiam positus in esse omnibus per se causis requisitis ad agendum, est eque dubium sicut sit conclusio principaliter intenta, scilicet quod homo agat contingenter actus suos contingentia simpliciter accepta, que est libertas arbitrii ad agere et non agere, positus in esse omnibus per se causis requisitis ad agendum.

155

128 privatio... et³ *om. per homoio.* U

129 quod] quamdam U

131 tu *om.* S

133 contingentiam *om.* S

137 scilicet *om.* U

138 tertia ratio *add. i.m.* S

142 quod est magnum] et hoc est U

143 contra tertiam rationem *add. i.m.* S || tamen] tum U

144 extrinsecas] causas *exp.* S || adversarius] necessarius U

145 pro inconvenienti² *om.* U

148 loquimur] loquitur U

149 etiam] et U

150 esse] eo U

153 agere² *om.* U

<RESPONSIO PROPRIA>

Et ideo aliter respondeo ad istam questionem, cum videlicet queritur utrum in rerum natura sit aliquis effectus simpliciter contingens, accipiendo contingentiam simpliciter, ut dictum est, scilicet prout positus omnibus per se causis et non impeditis ad agendum, potest effectus poni et non poni in esse propter solam libertatem agentis habentis in sua potestate agere et non agere. Dico quod ista conclusio, scilicet quod sit dare talem contingentiam in actibus humanis, est de per se notis, et in tantum est de per se notis quod eam negare est negare sensum et experientiam quam quilibet in se ipso experitur et tenet quasi locum ianue in negotio morali. Et ideo si ab aliquo negetur, hoc est propter corruptionem appetitus. Nec apparet in negotio morali aliquid evidentius ex quo vel a priori vel a posteriori quo ad habentes rectum appetitum possit scientifice probari.

Et quod ita sit patet, ut arguatur sic: Illud est de per se notis quod accidit promptissime sub experientia uniuscuiusque, et si tale ab aliquo negetur, hoc est propter infirmitatem iudicii naturalis; sed quod homo libere eliciat actus humanos quilibet experitur, et potest pro suo libito elicere et non elicere eos. Nec apparet melior modus ad reprobandum talia principalia moralia, que sic cadunt sub experientia cuiuslibet, nisi modus ille quem docet Avicenna. Nam si quis negat talem libertatem in actibus

156 responsio propria *add. i.m.* S

157 aliter respondeo *inv.* U

159 prout] pro *exp.* S

160 effectus *lac.* U

162 quod¹] pro U || conclusio] conclusione U

163 est¹ *om.* U

164 est negare *om. per homoio.* U

166 apparet] aliquid *add.* U

167 aliquid evidentius] evidentia U

169 notis] notum U

170 accidit] cadit U

172 humanos] habentis U

173 modus *om.* U

174 principalia] naturalia *exp.* U

156-186 Haec disceptatio erat communis. Cf. e.g. Johannes Duns Scotus, *Ordinatio* I, d. 38 pars 2 et d. 39, qq. 1-5 (*Opera Omnia* VI, ed. C. Balic, Vatican City 1963, pp. 414.3-415.14), et Aureoli, *Scriptum* I, d. 39, a. 2 (ed. cit., pp. 171-173.486-527).

173-175 cf. Avicenna, *Metaphysica* I, c. 8: "Sed oportet ut stolidum mittamus in ignem, quoniam tenet ignem et non igenm esse unum, et verberibus faciamus eum dolere, quoniam tenet quod dolere et non dolere sunt unum..." (Avicenna, *Libri de Philosophia prima sive Scientia divina* X (vol. 1, ed. S. Van Riet, Leiden 1977, p. 62.85-87).

humanis, tunc est verberandus et fustigandus fortiter. Et debet sibi dicere fustigans et verberans, 'Ego non possum | aliud facere. Tu scis quod oportet necessario sic esse, quia omnia que fiunt de necessitate inevitabili eveniunt.' Et debet ulterius maiores penas communicari, dicendo, 'Ego
 180 ponam te ad aculeum et tandem te gladio'. Et si ipse habuerit ista pro inconvenienti, et dixerit, 'Ymo, tu potes abstinere et non fustigare me', tunc concedit libertatem arbitrii quam prius negaverat. Et iste est modus convincendi illos qui dicunt omnia de necessitate evenire. Et in rei veritate
 185 non apparet aliqua ratio quam non negaret eque faciliter adversarius, propter corruptionem appetitus et propter defectum iudicii naturalis, sicut conclusionem principalem.

<AD RATIONEM PRINCIPALEM>

Ad rationem in oppositum, dicendum quod ratio procedit de contingentia
 190 reperta in effectibus causarum naturalium, de quibus concedo quod simpliciter in ordine ad omnes suas per se causas non sunt contingentes, licet sint contingentes huic vel illi cause partiali. Sed non procedit ratio de effectibus humanis elicitis ex libertate arbitrii, circa quos oportet consiliari et negotiari.

<QUAESTIO SECUNDA>

Secunda questio est circa effectus contingentes, utrum effectus contingens possit certitudinaliter cognosci per causas sue contingentie.

200 Et arguo primo quod non, quia notitia que potest aliter se habere non est certa et infallibilis — patet de se; sed notitia effectuum contingentium per suas causas potest aliter se habere. Probatio: Quia notitia que est alicuius effectus per causas habet mensuram sue infallibilitatis et certitudinis iuxta proportionem infallibilitatis et certitudinis causarum; sed

177 U 231rb

176 sibi *om.* U

177-178 oportet] *eo* U

178 inevitabili] *fiunt exp.* U

180 te¹ *om.* U || *et...* gladio *om.* U

184 eque *om.* U

188 ad rationes principales *add. i.m.* S

192 cause *om.* U

200 aliter *om.* U

189 cf. hic supra, ll. 8-18.

205 cause contingentes non ponunt suum effectum certitudinaliter et infallibiliter extra se, quia sunt impedibiles; ergo effectus contingens non potest per eas certitudinaliter cognosci.

In contrarium est, quia dispositio uniuscuiusque rei in entitate est sua dispositio in veritate — patet secundo *Metaphysice*; sed effectus contingentes habent in suis causis certam et determinatam | entitatem; ergo certam et determinatam scibilitatem, et per consequens possunt sciri certitudinaliter per causas contingentes in quibus virtualiter continentur. Probatio minoris: Quia talem et taliter habent effectus contingentes virtualiter entitatem in suis causis qualem et qualiter dant eis cause quando
215 ponunt eos in esse; sed constat quod cause dant eis entitatem certam et determinatam; quare etc.

<DISTINCTIONES DUAE>

Respondeo: Licet aliqui magni doctores teneant simpliciter et absolute
220 partem negativam, dicentes quod effectus contingens nullo modo potest certitudinaliter sciri per suas causas contingentes, sed solum coniecturaliter et ex suspitione, nihilominus tamen videtur mihi quod ad questionem propositam non sit danda una simplex responsio affirmativa vel negativa, sed premittende sunt quedam distinctiones.

225 Prima igitur distinctio est de contingentia reperta in rebus, nam quamvis in precedenti questione dictum fuit quod contingentia est duplex, scilicet contingentia secundum quid et in comparatione, et contingentia simpliciter et absolute, possumus tamen dicere quod in universo contingen-

210 S 89vb

207 per eas certitudinaliter] certitudinaliter per eas U

213 talem] tale Uac

214 eis] sibi esse U

214-215 cause... eis *om. per homoio.* U

219 responsio aliorum *add. i.m.* S

220-221 effectus... sciri] effectus contingentes potest certitudinaliter sciri nullo modo Sac; nullo modo effectus contingentes potest (part *ac*) certitudinaliter sciri U

221 causas *om.* U

225 responsio propria *add. i.m.* S || igitur] inquam U

226 precedenti questione *inv.* U || est duplex *inv.* U

208-209 cf. Aristoteles, *Metaphysica* II, c. 1: 993b31-32 (AL XXV 3.2, p. 44.33-34).

219 scil. e.g. Aureoli. Cf. e.g. per Franciscum, Aureoli, *Reportatio Borghensis* I, d. 38, q. 1, a. 4 (ed. Nielsen-Schabel, forthcoming; ms. Vat. Borgh. 123, f. 166rb).

226-228 cf. hic supra, ll. 22-67.

tia dicitur tripliciter: Uno modo contingentia secundum quid, qualis videlicet contingentia est effectuum naturalium, que non est contingentia in ordine ad omnes suas per se causas requisitas, sed solum in ordine ad hanc causam particularem vel illam impedibilem per concursum alterius cause.

Alio modo dicitur contingentia simpliciter, tamen non prima, et ista est contingentia actuum humanorum qui sunt contingentes in ordine ad omnes suas per se causas requisitas pro quanto, positis omnibus per se concurrentibus ad agendum, adhuc potest homo ex libertate arbitrii agere et non agere, et ideo simpliciter loquendo agit contingenter et non necessario. Et talis est contingentia quorumcumque actuum elicitorum ex libertate arbitrii creati et existentium in potestate voluntatis create, sive sit voluntas hominis sive angeli, sive sit voluntas viatoris sive comprehensoris. Dicitur autem talis contingentia esse contingentia simpliciter, non tamen prima, quia licet impediri non possit ab aliquo agente naturali, potest tamen impediri divinitus et ab agente supernaturali. Nam supposito quod voluntas divina subtraheret suam influentiam generalem voluntati create ad elicendum aliquem actum volendi, sive posito quod Deus non coexisteret voluntati create in ratione agentis naturalis respectu cuiuslibet actionis, saltem quantum ad id bonitatis quod reperitur in actione, tunc voluntas creata actionem suam, et specialiter actionem bonam, absque omni malitia non posset per facultatem naturalem sui arbitrii causare. Et hoc non solum loquendo de actu elicitio exteriori, sed etiam de actu voluntatis elicitio interiori, quia sicut dicit Apostolus ad Romanos, capitulo <9>, "Non est volentis velle nec currentis currere, sed Dei miserentis."

Sed tertio modo dicitur contingentia simpliciter et penitus independens et prima, et ista est contingentia rerum productarum a Deo in ordine

230 contingentia est *inv.* U

232 causam *om.* U

235 suas *om.* U

238 quorumcumque] quorundam S

240 sit voluntas *om.* S

241 non tamen *inv.* U

242 possit] posset U

243 impediri divinitus] indintus impediri U || et *om.* U

247 creata] ad *add.* S

250 elicitio¹... actu² *om.* *per homoio.* U

251 capitulo <9> *om.* U; capitulo + *lac.* S

252 currentis] concurrentis U

253 sed *om.* S

251-252 Ad Romanos 9.16.

255 ad voluntatem divinam cuius efficatia et propositum efficax impediri non
potest. Verum est tamen quod voluntas divina non respicit contingenter
substantiam sui actus, quia actus qui est velle divinum est ipsamet Dei
voluntas et Dei substantia, et ideo est summe necesse | esse. Ac per con-
sequens voluntas divina non respicit contingenter actum sicut facit voluntas
260 creata, sed mediante actu qui est ipsum velle respicit contingenter obiecta
volibilia extra se. Patet ergo quod generaliter loquendo contingentia tri-
pliciter reperitur in rebus.

Secunda vero distinctio quam ego premitto est de intellectu potente
habere notitiam de effectibus contingentibus, quia triplex est intellectus:
265 Nam quidam est intellectus creatus coniunctus; quidam vero est intellectus
creatus separatus; sed quidam est intellectus increatus divinus.

<CONCLUSIONES TRES>

Hiis premissis, pono 3 conclusiones, quarum prima est quod effectus con-
tingens, accipiendo contingentiam primo modo, potest quantum est ex se
270 certitudinaliter sciri per causas suas a quocumque intellectu, etiam ab
intellectu creato coniuncto, dummodo intellectus creatus coniunctus attingat
ad omnes suas per se causas necessario requisitas. Et hanc conclusionem
probo.

275 Primo sic: Omnis effectus virtualiter contentus in causis per se
requisitis finitis, quibus positus ponitur de necessitate effectus, potest
certitudinaliter cognosci per suas causas — patet, quia hoc ipsum sufficit
ad habendum de aliquo notitiam certam et infallibilem, quod sufficit ad
habendum de ipso scientiam proprie dictam, quia scientia est notitia certa
280 et infallibilis, sed cognosci per causas necessario inferentes effectum in

258 U 231va

261 extra] ex U || loquendo *om.* U
261-262 tripliciter reperitur *inv.* U
263 ego *om.* S || est *om.* U || intellectu] est *exp.* U
269 prima conclusio *add. i.m.* S || 3 *om.* U
270 potest] esse *exp.* U || quantum est ex] de U
271 suas] q *exp.* U
272 dummodo] demum U || attingat] attingit U
273 conclusionem *om.* U
275 prima ratio *add. i.m.* S
278 quod] quia U

269-374 cf. Franciscus de Marchia, *Scriptum* I, d. 36, a. 2 (ed. S-F, forthcoming).

280-282 cf. Aristoteles, *Analytica Posteriora* I, c. 2: 71b8-12 (AL IV 1, p. 7.2-7).

esse finitas et determinatas sufficit ad habendum de aliquo scientiam proprie dictam, sicut patet primo *Posteriorum* — ; sed quilibet effectus naturalis contingens primo modo acceptus est huiusmodi, supposita tamen, sicut ad presens supponitur, generali influentia Dei; ergo etc. Probatio
 285 minoris: Nam effectus contingens existens virtualiter in causis naturalibus habet causas finitas, quia omnia entia universi que possunt concurrere ad aliquem effectum naturalem sunt finita. Iterum, effectus naturalis, supposita
 290 generali Dei influentia, non potest ab aliquo impediri, positis omnibus per se causis requisitis, quia cause naturales agunt necessario et naturaliter, et ideo adhibitis omnibus per se requisitis, necessario sequitur actio et effectus; quare etc.

Preterea, licet effectus naturalis sit contingens huic cause vel illi, tamen in ordine ad concursum omnium causarum naturalium non est contingens, sed necessarius; nunc autem constat quod effectui necessario non
 295 repugnat cognosci certitudinaliter per suas causas a quocumque intellectu, <si> cognoscantur omnes per se cause sue; quare etc.

Preterea, cause que determinate continent effectum in essendo et naturaliter producant ipsum, continent ipsum determinate apud intellectum in cognoscendo et naturaliter inferunt ipsum — patet, quia dispositio
 300 uniuscuiusque rei in entitate est sua dispositio in veritate et cognoscibilitate; sed omnes per se cause concurrentes ad aliquem effectum naturalem, qui est contingens in ordine ad aliquam particularem causam, [et] naturaliter producant ipsum; quare etc.

Et ex hiis patet quod opinio illorum non est sufficiens qui absolute
 305 dicunt quod nullus effectus contingens potest certitudinaliter sciri. Arguunt enim primo sic: Effectus qui non ponitur posita sua causa non potest cog-

281 et *om.* U

288 Dei influentia *inv.* U

289 necessario et naturaliter *inv.* U

290 necessario] adhuc U || et *om.* U

292 secunda *add. i.m.* S

297 tertia *add. i.m.* S

299 in *s.l.* U

300-301 est... cognoscibilitate] etc S

303 et *s.l.* S || quare] ergo U

304 opinio quorundam contraria hiis que dicta sunt. prima ratio *add. i.m.* S || et *om.* U

299-301 cf. Aristoteles, *Metaphysica* II, c. 1: 993b31-32 (AL XXV 3.2, p. 44.33-34).

304 e.g. Aureoli?

310 nosci certitudinaliter per suam causam — patet, quia alias causa efficacior
esset in inferendo effectum apud intellectum in cognoscendo; sed nullus
effectus contingens ponitur certitudinaliter et determinate posita sua causa
contingenter agente — patet quia alias non ageret contingenter; quare etc.

315 Respondeo: Per istam rationem non plus convincitur nisi quod ef-
fectus aliquis contingens non possit certitudinaliter sciri per unam de suis
particularibus causis in ordine ad quam est contingens, sed quod non possit
certitudinaliter sciri per omnes per se causas suas, in ordine ad quas non
est contingens, non arguit ratio.

320 Preterea, arguitur sic: Sicut effectus contingens potest impediri in
essendo per causas concurrentes, ita potest impediri in esse cognito apud
intellectum per suas causas — patet ex se; sed effectus contingens naturalis
potest infinitis modis impediri, quia cause per accidens sunt infinite que
comprehendi non possunt ab aliquo intellectu creato; ergo nullus effectus
contingens naturalis potest certitudinaliter sciri ab aliquo intellectu creato.

325 Respondeo: Dico quod esse infinitum accipitur dupliciter: Uno
modo pro numerositate excedente omnem numerositatem terminatam, et
isto modo cause per accidens non sunt infinite sicut nec etiam cause per se
ad quas reducuntur.

Alio modo accipitur infinitum pro eo quod est esse indeterminatum
sub disiunctione ad aliquem certum numerum, contentum infra alium
quemdam numerum, puta ad hunc vel ad illum indeterminate. Et hoc modo

307 quia *om.* U

308 in¹ *om.* U

309 causa *om.* U

310 quare etc *om.* S

311 responsio *add. i.m.* S

312 possit] potest U

312-313 suis particularibus] partialibus suis U

313 sed] licet *exp.* U

314 per¹] ^{va} unam de partialibus suis causis ^{cat} *exp.* U || per²... suas] suas causas per se U

315 arguit ratio] sequitur U

316 secunda ratio *add. i.m.* S || preterea] primo U

317 esse] essendo U

318 contingens naturalis *inv.* U

322 responsio *add. i.m.* S

323 terminatam] finitam U

324 sicut... cause] sic nec et vere U

328 indeterminate] determinate U

316 e.g. Aureoli?

cause per accidens sunt infinite, sicut posito quod modi per accidens
 330 impeditivi alicuius effectus sunt | centum in universo, ita tamen quod unus
 tantum vel duo tantum et sic deinceps sufficiant ad impediendum, dicetur
 quod modi impediendi sunt indeterminati, quia tot vel tot infra centum
 possunt indeterminate concurrere.

Preterea, arguitur sic: Qualis est habitudo premissarum contingen-
 335 tium ad conclusionem ex eis elicita talis est habitudo causarum contin-
 gentium ad effectum in eis virtualiter contentum, nam conclusio est ef-
 fectus premissarum; sed conclusio contingens non potest certitudinaliter
 sciri ex premissis contingentibus, sed tantum probabiliter; ergo etc.

Respondeo: Concedo maiorem, sed dico ad minorem quod si cum
 340 premissis contingentibus concurrerent omnes remotiones circumstantiarum
 impedimentum |, conclusio posset certitudinaliter sciri. Et ita in proposito,
 nam licet per unam causam partialem non possit effectus naturalis contin-
 gens certitudinaliter sciri, tamen cointelectis cum ipsa omnibus concurren-
 tibus, potest certitudinaliter sciri. Sic igitur quantum ad primam conclusio-
 345 nem dico quod effectus naturalis contingens potest certitudinaliter sciri per
 suas causas contingentes, cointelectis tamen omnibus per se concurrentibus
 ad illum effectum.

Secunda conclusio est quod actus contingens secundo modo accep-
 tus, scilicet prout est in potestate voluntatis create, non potest
 350 certitudinaliter cognosci ab aliquo intellectu creato per ipsam. Et hoc patet,
 quia illud quod non continet effectum precise illo modo quo movet poten-
 tiam ad cognitionem effectus, sed quodam alio modo, non potest esse illi
 potentie ratio cognoscendi effectum nisi eo modo quo movet potentiam;
 sed voluntas create movet per modum obiecti naturaliter intellectum crea-

330 U 231vb

341 S 90ra

329-330 per accidens impeditivi] impeditivi per accidens Sac; per accidens inditivi U

330-332 in... centum *om. per homoio.* U

333 concurrere] currere U

334 tertia ratio *add. i.m.* S

336 in eis virtualiter] virtualiter in eis U

336-337 est effectus *inv.* U

339 responsio *add. i.m.* S || sed] et S

342-343 contingens] continens U

343 cointelectis] coniunctis S

345 naturalis contingens *inv.* U || certitudinaliter sciri] certificari U

348 secunda conclusio *add. i.m.* S || est *om.* U

349 create *om.* U

355 tum, et ut sic non continet effectum contingentem, quia non continet naturaliter; ergo etc.

Sed tu dices contra, quia voluntas ponit effectum suum determinate in esse, ergo determinate continet ipsum, et per consequens poterit esse causa cuilibet intellectui ad cognoscendum ipsum.

360 Dicendum quod voluntas, licet determinate contineat effectum voluntarium, tamen contingenter et ut est in sua potestate. Sed ut sic non movet intellectum creatum per modum obiecti, ymo naturaliter et necessario.

365 Tertia conclusio est quod intellectus divinus potest effectum voluntarium determinate et certitudinaliter cognoscere cum voluntate, non tamen per voluntatem. Et hoc ideo quia intellectus divinus non capit scientiam suam respectu cuiuscumque obiecti ab aliquo creato, sed intelligit omnia per essentiam tamquam per medium et per voluntatem suam tamquam per determinativum rerum ad esse, ut in sequentibus dicitur.

370 Et ex hoc patet quod multo minus potest intellectus creatus quicumque cognoscere effectus voluntarios dependentes precise a voluntate divina, quia voluntas divina voluntarie movet ad notitiam sui, et per consequens ad notitiam omnium eorum que precise dependent ex ipsa.

Ad argumentum in contrarium, patet ex dictis.

355 et om. U

357 obiectio *add. i.m.* S || sed] si U || quia] quod U

360 responsio *add. i.m.* S

361 et om. U

364 tertia conclusio *add. i.m.* S

365 determinate... cum] cognoscere determinate certitudinaliter in U

369 determinativum] determinatum U

370 et om. U || potest om. U

370-371 quicumque] potest *add.* U

373 precise dependent *inv.* U

374 ad rationem principalem *add. i.m.* S || dictis] etc *add.* U + lac 20 lines

374 cf. hic supra, ll. 200-207.

<DISTINCTIO 38>

"Nunc igitur ad propositum revertentes," etc. Hec est distinctio 38^a in qua Magister incipit determinare de prescientia Dei quam habet de futuris contingentibus. Et ideo tractande essent hic quatuor questiones, quarum prima est utrum Deus cognoscat futura contingentia. Secunda questio est utrum
 5 scientia seu prescientia Dei imponat necessitatem futuris contingentibus, et habet specialem difficultatem ista questio propter futura contingentia dependentia ex libero arbitrio. Tertia questio est de modo cognoscendi futura contingentia, utrum videlicet per ydeas ipsarum rerum cognitarum cognoscat Deus futura contingentia. Quarta questio est utrum complexiones
 10 tam veritatum necessariarum quam veritatum contingentium cognoscat Deus per ydeas veritatum complexarum.

<QUAESTIO PRIMA>

Quantum ad primam questionem, arguo quod Deus non cognoscit futura
 15 contingentia, quia quicquid Deus cognoscit est impossibile aliter se habere, quia omne cognitum a Deo est impossibile aliter se habere — patet, quoniam alias scientia Dei esset fallibilis; sed nullum contingens futurum est impossibile aliter se habere, alias contingens esset necessarium, quod est impossibile; ergo nullum futurum contingens potest esse cognitum a
 20 Deo.

Contra: Intellectus attingens perfecte aliquam causam in qua virtualiter continentur futura contingentia immediate et totaliter, cognoscit perfecte illa futura contingentia — patet, quoniam sicut causa potest cognosci per effectum a posteriori, ita potest effectus cognosci per causam

1 igitur] ergo U¹¹ etc mg.² U

4 questio om. S

5 seu] vel U

8 videlicet om. U

14 cognoscit] cognoscat U

15 cognoscit... habere om. U

16 habere] quod add. U

17 fallibilis] infallibilis Uac

18 esset] est U

22 et om. U

23 quoniam om. U

1-3 cf. Lombardus, *I Sent.*, d. 38 (ed. cit., pp. 275.8-279.28).

21-31 cf. Franciscus de Marchia, *Scriptum I*, d. 36, a. 3 (ed. S-F, forthcoming).

25 virtualiter a priori; sed omnia futura contingentia continentur virtualiter,
perfecte, et totaliter in essentia divina — patet, quia in essentialiter
ordinatis, causalitas secundi agentis continetur virtualiter in causalitate
primi agentis; sed Deus est simpliciter primum agens respectu omnium
totius universi; ergo causalitas cuiuscumque alterius agentis secundarii
30 continetur virtualiter in Deo, et per consequens quilibet effectus
quantumcumque contingens continetur virtualiter et totaliter in Deo.

Respondeo: Difficultas istius questionis videtur ex tribus princi-
paliter dependere. Primum est in videndo utrum repugnet Deo intelligere in
ratione termini terminantis aliquid extra essentiam divinam. Secundum est
35 in videndo utrum notitia divina possit se extendere ad cognoscendum simul
infinita numero distincta. Et de hiis duobus sumus expediti in distinctione
precedenti, ubi dictum fuit quod nec repugnat intellectui divino cognoscere
in ratione termini distincti ab essentia divina et distincta terminabilitate
terminantis entia creata. Iterum, cum intellectus divinus sit omnino per-
40 fectionis infinite, potest se extendere ad cognoscendum simul et perfecte et
distincte infinita.

Tertium vero ex quo dependet difficultas istius questionis est in
videndo utrum certa et infallibilis scientia Dei de futuris contingentibus stet
cum vera contingentia eventus rerum. Et ista difficultas pertinet specialiter
45 ad sequentem questionem, nam ¹ positis hiis tribus, videlicet quod intel-
lectus divinus possit cognoscere entia terminative extra se, iterum quod
possit simul unico intuitu attingere infinita, iterum quod eius prescientia

45 234va U

25 virtualiter²] et *add.* U

26 et totaliter *om.* U || essentialiter] totaliter U

27 secundi agentis] cuiuscumque alterius agentis secundarii U

28 primi] prima U

32 responsio *add. i.m.* S

32-33 principaliter *om.* U

33 intelligere in] et creature U

38 terminabilitate] creabilitate U

39 divinus] Dei U

40 et¹ *om.* U

42 est *om.* U

44 eventus] eventui U

45 positis... videlicet] his tribus positis, scilicet U

46 terminative *lac.* U

47 possit *om.* U

32-41 cf. Michaelis de Massa, *Scriptum* I, d. 37 (S 90ra-91rb; U 232rb-234rb).

non tollat | contingentiam a rebus contingentibus, statim sequitur evidenter
 quod Deus cognoscit futura contingentia, quia propter alterum istorum pre-
 50 cise posset alicui videri, licet falso, quod Deus non cognoscat futura con-
 tingentia. Sed prima duo non obstant, ut in precedenti distinctione visum
 est. Iterum, nec obstat tertium, ut videbitur in sequenti questione. Ergo
 relinquitur quod Deus vere cognoscat futura contingentia.

Potest tamen ista conclusio adhuc confirmari, quia intellectus equi-
 55 valens omnibus aliis intellectibus potest se extendere, remota tamen imper-
 fectione, ad omne illud ad quod se possunt extendere omnes intellectus
 simul sumpti; sed solus intellectus divinus equivalens est omnibus aliis
 intellectibus qui sunt citra ipsum — patet, quia entitas divina, cum sit
 perfectio in qua agregantur omnes perfectiones, entes et possibles, ut dicit
 60 Commentator 5 *Metaphysice*, commento 21, sequitur quod sit equivalens in
 essendo omnibus entibus, entibus et possibilibus; ergo et intellectus
 divinus, qui est idem realiter cum essentia divina, equivalet omnibus
 intellectibus, entibus et possibilibus, in intelligendo. Et tunc ultra: Sed
 omnes intellectus citra Deum simul sumpti attingunt ad cognoscendum
 65 totum ens commune necessario et contingenti, et ad cognoscendum omnia
 entia per suas proprias rationes, tam necessaria quam contingentia, tam ens
 necessarium omnino improductum, scilicet divinam entitatem, quam ens
 necessarium productum, tam contingens positum in esse quam ponendum;
 ergo multo magis intellectus Dei extendit ad cognoscendum omnia tam

48 91va S

48 evidenter] evidentissime U

49-50 precise posset *inv.* U

50 non *s.l.* S || cognoscat] cognosceret U

51 precedenti distinctione] questione precedenti U

54 prima ratio *add i.m.* S || potest] preterea potest U || adhuc *om.* U

59 agregantur] congregantur U || et *s.l.* U || ut] sicut U

60 commento 21 *om.* U

60-61 in... entibus¹] omnibus entibus in essendo U

61 et² *om.* U

63 entibus... intelligendo] in intelligendo entibus et possibilibus U

64 intellectus *om.* S

51-52 cf. Michaelis de Massa, *Scriptum* I, d. 37 (mss. cit.).

54-108 cf. Franciscus de Marchia, *Scriptum* I, d. 36, a. 3 (ed. S-F, forthcoming).

57-60 cf. Averroës, *In V Metaphysicorum Aristotelis*, commento 21 (ed. Juntina, vol. 8 [Venice 1562; reprint Frankfurt am Main 1962], f. 131raC): "Perfecta sunt illa quorum nihil invenitur in eis, per quod dicuntur imperfecta in eis aut extrinsecum, et ista est dispositio primi principii, scilicet Dei."

70 necessaria quam contingentia per suas proprias rationes, attingenter et terminative, remota tamen omni imperfectione, scilicet recipere ab eis actum cognoscendi et cetera huiusmodi; quare etc.

Preterea, cognoscens illud quod est prima causa contingens in agendo, a qua omnis contingentia dependet, potest cognoscere futura contingentia — patet, quia cognoscens premissas ex quibus dependet conclusio contingens, potest ex ipsis attingere conclusionem contingentem in ratione termini terminantis actum cognoscendi; sed prima causa agens contingentem oportet quod sit forma in Deo, sive illa sit essentia divina in ordine ad extra, sive sit voluntas, sive quidquid aliud — patet, quia da quod Deus, 80 qui est prima causa, agat necessario quidquid agit extra se, ergo necessario necessitate naturali movet causam secundam, et secunda tertiam, et sic deinceps, et per consequens totus ordo causarum erit necessarius, et sic nihil in rerum natura erit simpliciter contingens, licet possit esse secundum quid contingens, scilicet huic cause particulari vel illi. Et per consequens 85 non oportebit consiliari vel negotiari, quod est inconveniens et contra totam philosophiam moralem. Ergo prima causa contingentem causans est aliquid tenens se formaliter a parte Dei; sed constat quod intellectus divinus perfectissime cognoscit quidquid tenet se formaliter a parte sui; ergo perfectissime cognoscit futura contingentia.

90 Preterea, potentia habens actum adequatum potest sine mutatione actus in omnia in que potest sine mutatione potentie — patet, nam videmus quod intellectus noster potest sine mutatione potentie attingere plura variabilia et mutabilia, tamen non sine mutatione actus, et hoc ideo quia

70 necessaria] accidentia U

72 et cetera] etc. U

73 secunda *add. i.m.* S

76 contingentem] attingentem U

79 da] dato U

81 secunda] causa necessario movebit *add.* U

82 et sic] sed U

83 erit] est U || licet] sed S

83-84 secundum quid contingens] contingens secundum quid U

84 cause... illi] vel illi cause particulari U

86 philosophiam] scientiam U

87 parte] Dei *exp.* S

88 sui] Dei U

90 tertia *add. i.m.* S

91 in¹ *om.* U || omnia] illa *add.* U || nam] aliquando U

92 plura] omnia U

93 variabilia et mutabilia *inv.* U

actus eius non est adequatus sibi, sed si esset sibi adequatus, tunc exten-
 95 deret se ad omnia illa sine mutatione actus ad que extendit se nunc de
 facto sine mutatione potentie; sed potentia intellectiva Dei habet actum sibi
 adequatum, qui est idem penitus cum ipsa; ergo sine mutatione actus potest
 Deus attingere omnia futura contingentia ad que se potest extendere sine
 mutatione potentie intellective. Sed potest se extendere ad totum ambitum
 100 entis extensive. Probo, quia in essentialiter ordinatis quanto potentia est
 perfectior intensive tanto eius obiectum est latius extensive — patet de sen-
 sibus exterioribus et interioribus et de intellectu; sed constat quod nec in re
 nec in conceptu potest dari intellectus perfectior intensive quam divinus
 intellectus; ergo nec in re nec in conceptu potest dari obiectum latius
 105 extensive quam id super quod potest transire divinus intellectus. Sed hoc
 non esset nisi obiectum eius adequatum adequatione terminationis esset
 tam ens futurum quam presens, tam necessarium quam contingens, per
 rationes proprias; quare etc.

Nunc ad rationem in oppositum, 'omne cognitum,' etc., dico quod
 110 illa maior propositio est vera in sensu coniuncto, ut sit sensus quod omne
 cognitum a Deo, stante cognitione Dei transeunte super ipsum, impossibile
 est aliter se habere quam sit a Deo cognitum. Tamen illud in se et absolute
 potest esse contingens ad utrumque, et cognoscitur a Deo esse contingens
 ad utrumlibet. Cognoscit etiam nichilominus quod illud contingens ad
 115 utrumlibet ponetur determinate determinatione de inesse ad unam partem
 contradictionis, licet cognoscat quod adhuc remaneat indeterminatum inde-
 terminatione de possibili ad utramque partem contradictionis, sicut dictum

94 non] hoc non postest U

96 potentie] cum mutatione actus *add.* U

96-97 sibi adequatum *inv.* U

98 Deus attingere *inv.* U || *ad...* potest] apud se U

99 sed... extendere *om.* U

100 extensive *om.* S

104-105 ergo... intellectus *om. per homeo.* S

107 presens... quam *om. per homeo.* U

109 ad rationem in oppositum *add. i.m.* S || nunc] tunc S || oppositum] cum dicitur *add.* U

110 illa *om.* U || vera *om.* U || sensu] composito *exp.* U

111 stante] scilicet *add.* U || Dei *om.* U

114 etiam] et U

115 utrumlibet] utrumque licet U

116-117 indeterminatione de] determinatione in U

109 cf. hic supra, ll. 14-20.

fuit superius in distinctione 35^a, et dicetur in | sequenti questione.

120

<QUAESTIO SECUNDA>

Quantum autem ad secundam questionem, utrum videlicet prescientia Dei imponat necessitatem futuris contingentibus, arguo primo quod sic.

118 234vb U

118 in¹ *om.* U || et... questione *om.* S

121 videlicet *om.* U

122 sic] s U || Te Deum laudamus. Te Jhesum Benedicimus *add.* U¹ || Hic liber est *Scriptum* primi *Sententiarum* Michaelis de Masa quem nobis donavit reverendus dominus Magister Thomas de Sarzana pro parte reverendissimi domini Sancte Crucis per manus reverendi Magistri Karuli Neapolitani pro quibus legentes exoramus Deum orare *add.* U² || Qui Thomas de Sarzana, donator presentis libri, fuit postea summus Pontifex Nicolaus Quintus vocatus et pro quo fuit donatus fuit beatus Nicolaus Cardinalis Albergatus, titularis Sancti Crucis et Episcopus Bononie *add.* U³ || [93v S] Iste liber vocatur Michael de Massa et hoc secundum dictum Magistri Gabrielis di Spoleto et etiam secundum dictum Magistri Johannis de Febriario, Ordinis Hermintarum Sancti Augustini *add.* S

117-118 cf. hic supra, d. 35, ll. 494-664.